

Bedrijfstakverkenningen

De onlangs door de minister van Economische Zaken aan de Tweede Kamer aangeboden *Bedrijfstakverkenningen* hebben in de pers betrekkelijk weinig aandacht gekregen. Deze geringe aandacht staat in geen verhouding tot de moeite die EZ zich heeft getroost om een dergelijk ambitieus project van de grond te krijgen. De bedoeling van de *Bedrijfstakverkenningen* is, aldus de begeleidende brief, „een eerste aanzet te geven om te komen tot een periodiek sectoroverleg en, indien gewenst, tot een regelmatig te verschijnen sectorpublicatie van de zijde van de overheid”.

Reeds sinds de jaren zestig is door de overheid naast het globale macrobeleid een beperkt sectorbeleid gevoerd, met name gericht op sectoren met structurele problemen, maar vooral de laatste jaren is het besef toegenomen dat specifieke, op de bedrijfstakken gerichte maatregelen meer effect kunnen sorteren dan een macro-aanpak. Bovendien is het aantal sectoren dat kampt met structurele problemen verontrustend toegenomen.

Een beleid gericht op bedrijfstakken dient uiteraard te steunen op gedetailleerde informatie over die bedrijfstakken. Tot nu toe waren beschikbaar de middellange-termijnprojecties van het Centraal Planbureau. Deze hebben echter een globaal en overwegend kwantitatief karakter. In de *Bedrijfstakverkenningen* gaat het om sectoren op een aanzienlijk lager aggregatieniveau dan in de publicaties van het CPB wordt bereikt. Daarbij wordt geprobeerd om zo goed mogelijk „een inzicht te geven in het reilen en zeilen van de bedrijfstakken”. De gegevens beperken zich echter voornamelijk tot cijfers omtrent productie, afzet en werkgelegenheid, al wordt globaal enige aandacht geschonken aan toekomstperspectieven en optredende knelpunten. Enkele obligate opmerkingen over milieu-aspecten dienen om te demonstreren dat ook het facettenbeleid niet geheel is vergeten. Van de in de nota *Selectieve groei* aangekondigde aandacht voor aspecten als marktstructuur, interne organisatie, management en sociaal beleid is echter in de eerste *Bedrijfstakverkenningen* weinig of niets te bespeuren.

Wel is er een nieuwe activiteit op het gebied van de industriële statistiek, waarvan in de *Bedrijfstakverkenningen* verslag wordt gedaan: het zogenaamde kwartenonderzoek. Dit kwartenonderzoek heeft als doel als het ware een dwarsdoorsnede van de ontwikkelingen in de diverse bedrijfstakken te krijgen. Daarbij wordt gebruik gemaakt van moeilzaam gedefinieerde kengetallen en forse generalisaties. Bovendien zijn lang niet alle bedrijfstakken, noch alle bedrijven in een bedrijfstak, in het kwartenonderzoek opgenomen. Ten slotte zijn de laatste bekende gegevens van ultimo september 1974. Sindsdien hebben zich in diverse sectoren nogal drastische wijzigingen voorgedaan.

Dat ik een ogenblik stilsta bij de kwartenanalyse is omdat de moeilijkheden bij deze statistiek illustratief zijn voor de situatie met betrekking tot het bedrijfstakbeleid in het algemeen: essentiële gegevens ontbreken. Dat het CBS er niet in slaagt de benodigde gegevens op tafel te krijgen is daarbij maar één kant van de medaille;

de andere kant is wellicht nog veel ernstiger. Dat is dat ook in rechtstreeks overleg tussen overheid en bedrijfsleven over de toekomstige ontwikkeling en eventuele herstructurering van bedrijfstakken essentiële informatie niet of te laat wordt overgedragen.

De *Bedrijfstakverkenningen* lijken over dit probleem nogal luchtig heen te stappen: „Het lijkt mogelijk op basis van vrijwilligheid en vertrouwelijkheid gegevens te verkrijgen met name over de verwachte ontwikkeling ten aanzien van werkgelegenheid, productie en export”. In deze formulering kan evenwel al de beperking worden gelezen. Andere gegevens, even noodzakelijk om een bedrijfstakbeleid op te baseren, komen niet of slechts incidenteel op tafel. Als de terughoudendheid van ondernemers om gegevens te verstrekken niet afneemt, is het onmogelijk van het periodiek sectoroverleg, waartoe de *Bedrijfstakverkenningen* een eerste aanzet willen geven, een zinvolle aangelegenheid te maken.

Het is daarom noodzakelijk stil te staan bij de vraag waarop deze terughoudendheid van ondernemerszijde berust. Ik zie daarvoor drie oorzaken: 1. de branchegenoten zijn concurrenten die niet wijzer moeten worden gemaakt dan ze al zijn; 2. door de overheidsbemoeienis kan het systeem van vrije ondernemingswijze productie worden aangetast; 3. de eigen identiteit van de onderneming gaat verloren. Het moet mogelijk zijn deze koudwatervrees van ondernemers weg te nemen. Uit de opzet die voor het sectoroverleg is gedacht, kan namelijk niet worden afgeleid dat deze vrees terecht is. Het blijkt wel dat aan ondernemers nog duidelijker zal moeten worden gemaakt dat het sectorbeleid ook voor hen zelf een gunstige zaak is: dat het de pijnlijke, maar noodzakelijke aanpassingen van de economische structuur gemakkelijker kan doen verlopen en dat meer systematisch nieuwe beloftevul economische activiteiten kunnen worden opgespoord en gestimuleerd. Dit betekent tevens dat het sectorbeleid zich niet zal mogen beperken tot bedrijfstakken in moeilijkheden, ook al zal de behoefte bij ondernemingen die het voor de wind gaat om „overheid en concurrentie binnen te halen”, gering zijn. Het is de laatste jaren immers op pijnlijke wijze duidelijk geworden dat een rooskleurige situatie snel kan verslechteren.

Als het sectoroverleg ook in sectoren die niet in moeilijkheden verkeren, van de grond komt, mag worden verwacht dat ook de vakbeweging (die in het bedrijfstakoverleg een volwaardige gesprekspartner behoort te zijn) meer medewerking zal verlenen, aangezien zij dan niet meer uitsluitend gedwongen is „vuile handen te maken” door medeverantwoordelijkheid op zich te nemen voor bedrijfsinkrimpingen of -sluitingen die het gevolg kunnen zijn van herstructurering.

Voor het echter zover is, zullen er nog verschillende *Bedrijfstakverkenningen* moeten verschijnen, m.a.w. met het sectorbeleid blijft het nog wel even kwakkelen.

L. van der Geest

Inhoud

<i>Drs. L. van der Geest:</i> Bedrijfstakverkenningen	1125
Column Parlementarisme: rivaliteit en respect, door Prof. Dr. J. A. A. van Doorn	1127
<i>Prof. Dr. D. B. J. Schouten:</i> Hoe komen we eigenlijk aan meer winst, want meer winst is op den duur meer werk!	1128
<i>Prof. Dr. G. A. Kessler:</i> Slangarrangement, concurrentiepositie en inflatie	1131
Vacatures	1134
<i>Prof. Dr. A. J. Reitsma:</i> Monetair congres	1135
Fisconomie Collectieve lasten, door Drs. H. M. van de Kar	1138
Maatschappijspiegel Passende arbeidsbemiddeling, door Drs. H. J. van de Braak	1140
Mededeling	1141
Ontwikkelingskroniek Zetten de financieringsregelingen voor exporttekorten zoden aan de dijk voor de ontwikkelingslanden?, door Drs. M. Hulsman-Vejsová	1142
Boekennieuws J. G. L. M. Willems: Ondernemingen, bedrijfsleven en maatschappij. Een beknopte inleiding tot de theorie van maatschappelijke productieorganisaties, door Mr. Drs. C. A. de Feyter	1146
H. Becker, R. Dahrendorf, P. Glotz en H. Maier: Die Bildungsreform. Eine Bilanz, door Drs. M. Santema	1148

Bij de redactie van
ECONOMISCH STATISTISCHE BERICHTEN
is plaats voor een

ADJUNCT-REDACTEUR-SECRETARIS

Voor deze functie wordt een jonge economist(e) gezocht met een brede belangstelling. Hij/zij moet tot kritisch oordelen in staat zijn en over een goede stijl beschikken. Zij die op korte termijn afstuderen, kunnen ook solliciteren.

Eventuele inlichtingen kunnen worden verkregen bij Drs. A. de Wit, tel. (010) - 14 55 11, toestel 3771.

Sollicitaties met uitvoerige gegevens te richten aan Drs. P. J. Montagne, algemeen secretaris van de Stichting Het Nederlands Economisch Instituut, Burg. Oudlaan 50, Rotterdam-3016.

Weekblad van de Stichting Het Nederlands
Economisch Instituut

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. van der Geest.

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016: kopij voor de redactie:
postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 130,— per kalenderjaar
(incl. 4% BTW): studenten f. 88,40
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).
Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/giro-
acceptkaart) op girorekening no. 122945,
of op bankrekeningno. 25.50.56.877 van
Bank Mees & Hope NV, Coolingsingel 93,
Rotterdam, t.n.v. Economisch Statistische
Berichten te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,—
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 122945
t.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.

Advertentieverkoop:
Roelants/EPR
Postbus 53021
2505 AA Den Haag
Telefoon (070) 50 33 00
Telex 33101

Alle orders worden afgesloten en
uitgevoerd overeenkomstig de
Regelen voor het Advertentiewezen.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:
Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Parlementarisme: rivaliteit en respect

Men kan de lopende kabinetsformatie kwalificeren als een zeurende kiespijn of als een vulgair kermispektakel, maar men kan er niet omheen. Men mag er ook niet omheen lopen, omdat langzamerhand wel duidelijk is geworden dat hier geen sprake is van een pijnlijk incident of een communicatieve storing in het overleg tussen enkele heren, maar van een ziekte die ons parlementaire stelsel heeft aangetast. Daarom maar het zoveelste commentaar gewaagd, op gevaar af meteen terzijde te worden gelegd.

Wat opvalt is het gebrek aan algemeen erkende spelregels. Het is, in ieder geval voor 99% van de toeschouwers, onduidelijk of de fractie van de PvdA zich naar de kiezerswil had te richten of naar de voorkeur van het partijcongres; het is de vraag of een minister-president stringente eisen mag stellen met betrekking tot de bezetting van kabinetsposten door andere partijen; het is onzeker of het aantal ministersposten moet worden vastgesteld naar rato van het aantal stemmen bij de verkiezingen of in overeenstemming met de verkiezingswinst; zo kan men doorgaan. Men kan ook verder teruggaan: was de leuze „kies de minister-president” wel correct in ons systeem? Is het oirbaar dat een minderheidspartij een „progressief” beleid belooft, wetende dat zij geen meerderheid kan vinden onder de kiezers? Mag een minderheidspartij verklaren alléén te willen regeren indien zij haar rivalen in sterkte de baas is, ook indien de medewerking van die partij aan een formatie kennelijk door de kiezers is gewild? Mag een andere minderheidspartij weigeren „mee te spelen” indien een bepaalde morele kwestie (abortus) niet naar de voorkeur van die minderheid wordt geregeld, ook indien de door de meerderheid gewenste coalitie daarmee uiteenvalt?

Blijkbaar is alles mogelijk en toegestaan, mits het maar winst oplevert, een soort van *cut-throat competition*, verplaatst van de economische naar de politieke arena. De publieke memorie is tenslotte kort, in feite begrensd door de krant van vandaag, zodat erop vertrouwd mag worden dat alles is vergeten op het moment dat de harde politieke winst is binnengehaald.

Wie zo redeneert, vergist zich. Hij vergist zich allereerst omdat nederlagen nooit helemaal worden vergeten. Veel ellende in deze formatieperiode kan rechtstreeks worden herleid tot de „weeffouten” in het voorgaande kabinet, ontstaan uit wat vrijmoedig wordt

genoemd de „inbraak” van Mr. Burger in het huis van de confessionele partijen. Wie ten aanschouwe van de hele burgerij en zeker in het oog van zijn achterban een dergelijke nederlaag moet incasseren, zal een volgende keer terugvechten waar hij kan. We zien het precies zo gebeuren.

Het werkelijke gevaar van een lucht hartig aanvaarden van de thans gedemonstreerde tactiek zit echter dieper. Het is niet nauwkeurig te omschrijven en niet naar tijd en plaats aan te wijzen, maar het heeft iets te maken met wat genoemd kan worden de „geloofwaardigheid” of „legitimiteit” van het parlementaire systeem als zodanig. Aantasting hiervan gaat langzaam, alleen al omdat het parlementarisme in onze politieke traditie zo sterk is geworteld dat het een vanzelfsprekendheid is geworden, tot het dagelijks leven behorend zoals het miezerige klimaat van deze lage landen.

Maar de keerzijde is dat uitholling van de geloofwaardigheid onzichtbaar, bijna sluipend kan optreden. Juist in een tijd dat van de burgers steeds meer inschikkelijkheid, wederzijds begrip, samen delen en zelfs solidariteit — dat makkelijk gebruikte woord — zal moeten worden gevraagd, is een verlies aan geloofwaardigheid van onze politieke orde uiterst bedenkelijk. Dat de lacune, in ieder geval nog een tijdlang, kan worden gevuld door allures van de sterke man of met ketelmuziek van politieke propaganda, is nauwelijks een troost, eerder symptoom van verder afglijden.

De verdedigers van de huidige politieke stijl plegen vaak te stellen dat maatschappelijke hervormingen dringend gewenst zijn, zodat onconventionele middelen aanvaardbaar zijn te achten. Er staan belangrijker zaken op het spel, zo dient men te begrijpen, dan het zorgvuldig omgaan met politiek gewoonterecht; het gaat niet om het spel, maar om de knikkers en het wordt tijd dat iedereen zulks goed begrijpt.

In feite wordt bij een dergelijke argumentatie de samengesteldheid van de parlementaire democratie aan de orde gesteld. Enerzijds is er sprake van parlementarisme, een politiek systeem waarin

het uitvechten van machtstegenstellingen heeft plaats gemaakt voor uitpraten, waarin tegenstanders elkaar als gelijkwaardig aanvaarden en uiteindelijk respecteren. Parlementarisme is het stelsel dat politieke strijdvragen niet herleidt tot morele of maatschappelijke absolutismen, maar interpreteert als berekenbare wenselijkheden. Parlementarisme is een „aristocratische” formule, hoe vreemd het ook klinkt, omdat de vorm nooit helemaal aan de inhoud ondergeschikt mag worden gemaakt. Het duel van de adel werd vervangen door het parlementaire steekspel van de burgerij.

Parlementarisme en democratie zijn gekoppeld. Democratie — in de zin van volksmacht of meerderheidsmacht — kan echter ook buiten het parlementaire stelsel bestaan. Zeker is ook dat de moderne massademocratie, met haar partijdiscipline en propagandamachine, veel van het „government by discussion” verloren heeft doen gaan. In plaats daarvan kwam een redelijke en respectvolle omgang tussen de voor mannen van de partijen, zeker waar deze op enige vorm van coalitie waren aangewezen.

Het parlementaire aspect van de democratie wordt echter dodelijk bedreigd indien maatschappelijke geloofswaarden de plaats van politieke strijdpunten gaan innemen. Dan immers zijn de knikkers te belangrijk om het spel eerlijk te spelen, zodat met verwijzing naar de belangen die worden verdedigd, een *dog-fight* te rechtvaardigen lijkt.

Zou deze tendentie inderdaad doorzetten, dan moet de burger hopen dat een tweepartijensstelsel Nederland bespaard zal blijven. Zijn enige bescherming is dan nog gelegen in de matigende invloed die de partijen op elkaar uitoefenen. Het is overigens een conclusie die kan gelden als een testimonium paupertatis voor de politici die het momenteel voor het zeggen hebben. Parlementaire democratie behoort rivaliteit en respect te verenigen.

Maar

Hoe komen we eigenlijk aan meer winst, want meer winst is op den duur meer werk!

PROF. DR. D. B. J. SCHOUTEN

Als lid van de CED (Commissie Economische Deskundigen) van de SER acht ik het gewenst — overigens ook door de redactie van *ESB* daartoe uitgenodigd — om te reageren 1) op de artikelen van de hand van Driehuis en Van der Zwan in dit tijdschrift van 31 augustus en 7 september jl. Ik meen dat genoemde auteurs op onredelijke wijze o.m. het CED-rapport bekritisieren, zonder dat zij iets wezenlijk anders ervoor in de plaats stellen. Men kan toch moeilijk hun aanbeveling, neergelegd in hun slotconclusies: „Het is nodig om voorstudies en analyses van economische processen te maken, ten einde nieuwe bronnen van kennis en inzicht aan te boren” als een indrukwekkend advies beschouwen. Dat we meer moeten studeren, wisten we reeds. Dat we aan totale vernieuwing in ons denken toe zouden zijn is daarentegen wellicht slechts een wensdroom van bepaalde beleidsfiguren, voor wie het traditionele denken op dit moment niet past, omdat zij daardoor tijdelijk van hun traditionele functie zouden worden beroofd. Ik bedoel dit: kan men zich een vakbondsleder voorstellen, die een nieuwe loonmatiging met enig enthousiasme bij zijn achterban zou willen verdedigen? Welnee!

Gedifferentieerd

Het is evident, dat de macro-economie een beperkter zicht geeft op de economische werkelijkheid, dan een gedifferentieerde kijk op sectoren, regio's en internationale betrekkingen zou verschaffen. We beschikken alleen niet over deze gedifferentieerde empirische kennis binnen een integraal economisch model. Toch is een integrale methode noodzakelijk sinds de macro-economie ons heeft geleerd dat een partiële, bijvoorbeeld micro-economische beschouwingwijze, veelal tot een verkeerde conclusie leidt. Men denke alleen maar aan het kernverband tussen werkgelegenheid en reële looninflatie!

Vanuit een micro-economische invalshoek zal iedereen deze relatie als negatief kenmerken. Vanuit een macro-economisch gezichtspunt daarentegen is best een positief verband denkbaar, met name als de bezettingsgraad nog kan worden uitgebreid, indien tenminste in de uitgangspositie een zekere mate van overcapaciteit van het bestaande machinepark aanwezig is, en tevens als een verhoging van de bezettingsgraad daarvan niet door de interne arbeidsreserve van het bedrijfsleven tot stand kan worden gebracht. Er zijn nog enkele andere voorwaarden om het bedoelde positieve verband te onderbouwen. Kennelijk zouden Driehuis en Van der Zwan dit toejuichen, want zij hebben duidelijk het land aan het „traditionele” advies van loonmatiging ter wille van de werkloosheidsbestrijding. Onder meer zal het afstootmechanisme van economisch verouderde arbeidsplaatsen, dat wil zeggen de negatieve relatie tussen de reële arbeidskosten en de economische levensduur van de bestaande arbeidsplaatsen een geringe rol moeten spelen — vandaar hun poging om de jaargangentheorie is diskrediet te brengen. Voorts zal de

concurrentiepositie t.o.v. het buitenland door de reële looninflatie (die steeds ook tot uitdrukking komt in een nominale looninflatie) niet in het gedrang mogen komen; vandaar hun absoluut zwijgen hierover.

Om in de termen van de beide auteurs te blijven: „Dit is te veel van het goede”, nl. het voldoen aan al deze voorwaarden tegelijkertijd. Daarom veronderstellen de in het „traditionele” denken geschoolde CED-economen een negatief verband tussen de werkgelegenheid en de reële looninflatie ook bij hun macro-economische beschouwingwijze, die in elk geval blijkt geeft van een integrale blik op het economische leven, zij het dan een niet-gedifferentieerde. De kritiek, dat het werk van de CED ambivalent zou zijn is dan ook niet terecht. Wij beseffen zeer wel dat de collectieve-lastendruk op bedrijven en de arbeidsinkomensquote van het produkt van bedrijven te hoog is.

„Hun daling bepleiten, komt in feite neer op de wens dat de economische activiteit zich herstelt”, zeggen de beide opposenten over *ons* advies. „Hun daling afdwingen onder omstandigheden van zeer beperkte groei, is de contractie in de hand werken”, zo luidt *hun* mening. Akkoord, wij beseffen dat als er meer geïnvesteerd wordt, dus de economische activiteit toeneemt, er ceteris paribus een daling van de collectieve-lastendruk en van de arbeidsinkomensquote plaatsvindt. Maar er zal slechts meer geïnvesteerd *kunnen* worden wanneer er in eerste instantie minder van het nationale meerprodukt voor reële lonen en reële collectieve uitgaven (incl. inkomensoverdrachten) beschikbaar komt. Dit is een tautologie waar niemand een speld tussen kan krijgen!

Of er ook meer geïnvesteerd zal worden indien het bedrijfsleven meer ruimte verkrijgt, dus meer reële winst 2) maakt, is een tweede kwestie. Wij geven volmondig toe, dat meer winst met enige vertraging slechts in meer investeringen tot uitdrukking zal komen wanneer er voldoende afzetperspectieven zijn. Voor onze zo open volkshuishouding zagen we deze afzetmogelijkheden echter wel ingeval van relatieve kostenbeperkingen ten opzichte van het buitenland. Een matiging van de contractloonsstijging en een bezuiniging op de overheidsuitgaven kan daarom inderdaad de investeringsactiviteit bevorderen, zeker op wat langere duur. Om tot een dergelijke conclusie te komen had de CED het Vintaf II-model niet direct nodig, maar wel een model van een open volkshuishouding, dus niet een gedachtengang die slechts van toepassing is voor een gesloten volkshuishouding. Van dit laatste gezichtspunt gaan misschien Driehuis en Van der Zwan uit, gezien hun nadruk op de contractieve gevolgen van de door ons aanbevolen maatregelen. Overigens moet ik mijn beide opposenten gelijk geven, wanneer zij van een open volkshuishouding zouden uitgaan met zwevende wisselkoersen. In dat geval

1) Uiteraard op persoonlijke titel schrijvend.

2) Alles uiteraard in verhouding tot het niveau van het produkt genomen.

wordt een nominale kostenmatiging op den duur geneutraliseerd door een dienovereenkomstige appreciatie van de gulden.

De verbetering van de concurrentiepositie ten opzichte van het buitenland blijft dan uit, zodat weinig hoop op een buitenlandse afzetverbetering meer overblijft. Nederland lijkt de laatste jaren in een dergelijke situatie te verkeren. Het is dus inderdaad onjuist van een model uit te gaan, dat getoetst is toen er nog vaste wisselkoersen bestonden. Bij het huidige systeem van min of meer zwevende wisselkoersen zijn de samenhangen anders. Daarop hadden mijn opponenten kunnen wijzen!

Vervangingsbehoefte

Er zij opgemerkt dat het Vintaf II-model voor de korte termijn tot een merkwaardige uitspraak komt over het verband tussen het investeringsvolume en een loonmatiging. Er zou namelijk bruto minder geïnvesteerd worden omdat de vervangingsnoodzaak vanwege de geringere afstoot van oudere jaargangen kapitaalgoederen, zou afnemen. Persoonlijk geloof ik niet dat een vervangings-, „behoefte” ook steeds gerealiseerd zal worden door middel van een feitelijke vervanging, met name niet als een bedrijf tot sluiting wordt gedwongen, omdat het zijn arbeidskosten niet meer kan verdienen en er bovendien onvoldoende winstgevendende concurrenten met volledige bezetting bestaan welke in de dan ontstane afzetlacune door uitbreiding van capaciteit zouden willen voorzien. Op lange termijn gezien zijn overigens ook de Vintaf-economen het erover eens, dat een loonmatiging de investeringsactiviteit bevordert, want dan overheerst het effect van meer winsten het effect van de geringere vervangingsnoodzaak op het bruto investeringsvolume. Dus ook hier geen ambivalentie!

Rest nog de vraag te beantwoorden of meer bruto investeringen ook meer arbeidsplaatsen en daarmee bij voldoende effectieve vraag ook meer werkgelegenheid scheppen om de kwestie van meer winst is op den duur meer werk tot een definitieve oplossing te brengen. Vanuit een micro-economisch gezichtspunt bezien, behoeft dit niet waar te zijn. Wanneer een kapitaalintensieve investering in de plaats komt van een oud arbeidsintensief machinepark van dezelfde productiecapaciteit, gaan er direct arbeidsplaatsen verloren. De herstructurende meso-economen weten dit maar al te goed. Vanuit een integrale macro-economische blik daarentegen is — in eerste instantie uitgaande van een gegeven reële loonontwikkeling, dus van een gegeven uitstootactiviteit — elke bruto investering direct arbeidsplaatsenscheppend én capaciteitsvermeerderend en bovendien onmiddellijk afzetverruimend voor de investeringsgoederenindustrie. Wanneer vervolgens plausibel kan worden gemaakt, dat het capaciteitseffect van de investering ook door een desbetreffende meerafzet kan worden opgevangen is meer investeren gewoon goed voor de werkgelegenheid en bovendien voor de materiële welvaarts groei. Welnu, aan deze voorwaarden wordt volgens de CED hoogst waarschijnlijk voldaan wanneer de meer-investering in een *open* volkshuishouding gepaard gaat met een beperking van de loonkosten inclusief sociale lasten. De binnenlandse consumptieve vraaguitval wordt dan gecompenseerd door hogere export (resp. lagere import), waarbij dan nog het rechtstreekse afzeteffect voor de investeringsgoederenindustrie incl. hun toeleveringsbedrijven komt. Het Vintaf II-model heeft men voor een dergelijke conclusie wederom niet direct nodig. Wel wordt de eis om de afzet in overeenstemming te houden met de productiecapaciteit hierbij wat stringenter, omdat een reële loonmatiging daarbij in tweede instantie ook de productiecapaciteit aan de staart van de jaargangen vergroot.

In strijd met de globale empirie komen we met onze conclusies bij een systeem van vaste wisselkoersen ook niet. We behoeven slechts naar de jaren vijftig en de eerste helft van

Naar aanleiding van het kritische artikel van de hoogleraren Driehuis en Van der Zwan over de voorbereiding van het economisch beleid, in *ESB* van 31 augustus en 7 september jl. heeft de redactie een aantal deskundigen uitgenodigd op dit artikel te reageren, waarna Dr. Driehuis en Dr. Van der Zwan een naschrift zullen schrijven.

De volgende reacties zijn reeds verschenen:

- Prof. Dr. A. J. Vermaat, **Modellen: maken of breken?**, *ESB*, 19 oktober 1977;
- Prof. Dr. T. Kloek, **Vintaf-II bezien tegen de achtergrond van eerdere planbureau modellen**, *ESB*, 26 oktober 1977;
- Prof. Dr. P. J. L. M. Peters, **De hamvraag blijft: in welke mate neo-keynesiaans, in welke mate neo-klassiek?**, *ESB*, 9 november 1977.

Deze week wordt de bijdrage afgedrukt van Dr. D. B. J. Schouten, hoogleraar algemene economie aan de Katholieke Hogeschool Tilburg en lid van de Commissie Economische Deskundigen van de SER.

de jaren zestig te kijken om te zien hoe toen een loonmatiging (gevolg van de geleide loonpolitiek?) gepaard ging met een in het algemeen hoge investeringsbedrijvigheid en een sterke werkgelegenheids groei, ook al kan men tegenwerpen dat toen eveneens de aanwas van het wereldhandelsvolume bijzonder groot was. Wanneer men de jaargangentheorie hanteert, is het verband tussen de groei van het totaal aantal arbeidsplaatsen en die van de totale productiecapaciteit onder de omstandigheden van een loonmatiging ook groter dan het rechtstreekse verband tussen direct te creëren arbeidsplaatsen en de productiecapaciteit van nieuwe kapitaalintensieve investeringen. (Het omgekeerde geldt uiteraard onder omstandigheden van een reële looninflatie: dan kan het verband tussen de stijging van de totale productiecapaciteit en die van het totaal aantal arbeidsplaatsen zelfs negatief worden zonder dat genoemd rechtstreeks verband erdoor wordt aangetast!)

Indertijd was de eerstbedoelde relatie — zoals een globale empirie ons leert — inderdaad veel groter dan thans, zodat men wel moet aannemen dat de jaargangentheorie voor een gedeelte van het bedrijfsleven opgaat.

De conclusie, dat in het verleden (vóór 1964) vanwege de reële loonmatiging te veel werkgelegenheid werd geschapen en daarna vanwege de niet meer te stuiten reële en nominale looninflatie te weinig werkgelegenheid werd gecreëerd, is evenwel — kwalitatief gesproken — onafhankelijk van het gewicht dat men aan de jaargangentheorie toekent. Deze laatste theorie versterkt alleen de kwantiteit van de negatieve relatie tussen werkgelegenheidsontwikkeling en reële looninflatie, maar laat haar kwaliteit, haar teken, — zoals dat ook door andere theorieën van de open volkshuishouding werd ontwikkeld — ongemeoid.

Bezettingsgraad

Er is slechts één theorie welke de kwantitatieve importantie van bedoelde relatie zou kunnen verwerpen. Men zou nl. kunnen stellen dat de werkgelegenheidsontwikkeling van toen en nu geheel door het verschil in groei én kwaliteit van de autonome overheidsbestedingen en van het wereldhandelsvolume zou kunnen worden verklaard, een en ander tot uitdrukking komend in een toe- resp. afnemende bezettingsgraad. Driehuis heeft hiertoe wel eens pogingen ondernomen. De kern van zijn argumentatie ter zake wordt in het rapport van

de CED ook opgenomen. Wij konden hem echter niet voor de volle honderd procent gelijk geven, omdat zijn gedachtengang onvoldoende kan verklaren hoe het komt dat sinds 1972 de totale werkgelegenheid van bedrijven zo sterk afnam ondanks het feit, dat er nog sprake was van enige, weliswaar beperkte, groei van economische activiteiten. Dit verschijnsel van zelfs een *negatief* verband tussen werkgelegenheid en productie kan kennelijk de jaargangentheorie beter verklaren.

Wij mogen derhalve de jaargangentheorie niet geheel buiten beschouwing laten zonder ons volledig te conformeren met haar in het Vintaf II-model kwantitatief geconcretiseerde vorm. Dit is geen onverschilligheid t.a.v. de bezwaren die aan een dergelijke concretisering noodzakelijkerwijze kleven, hoogstens inzicht dat het kwantitatief betere (nog) ontbreekt. Overigens zal dit om talloze redenen ook in de toekomst ontbreken: wie kan eigenlijk direct waarnemen welke autonome en welke door research geïnduceerde technische vooruitgang per jaargang plaatsgevonden heeft naast de marginale substitutie van arbeid door kapitaal onder invloed van de desbetreffende gedifferentieerde kosten en fiscale ontwikkelingen en technologische productiefuncties?

Hoe dan ook, het blijft plausibel, dat bij een hantering van de huidige, voor talloze kritiek vatbare, modelspecificatie de mogelijke alternatieven van economische politiek er bekaaid zullen afkomen. Dat geldt overigens eveneens voor elke andere modelspecificatie, die niet bij voorbaat uitgaat van een grote mate van overcapaciteit van het productieapparaat. Alleen in het laatstbedoelde geval, dat veroorzaakt kan worden door een zich maar traag herstellende wereldconjunctuur zonder dat de concurrentiepositie zich merkbaar verbetert, kan een eenvoudige bestedingsverruiming van de kant van de overheid werkgelegenheid scheppen.

Vandaar de uitspraak van de CED dat een vraagtival moet worden voorkomen. Als duidelijk blijkt, dat onder invloed van bijv. een sterke appreciatie van de gulden de exportcapaciteit wordt ondermijnd, d.w.z. niet ten volle wordt benut, is een bestedingsverruiming (w.o. een belastingverlaging) van de kant van de overheid geboden!

In elk ander geval 3), dus bij een bijna volledige bezetting van het machinepark zullen autonome bestedingsverruimingen ten koste moeten gaan van de minst sterken in het algehele afwentelingsproces van de daaruit voortvloeiende inflatoire gevolgen. Ook deze stelling is een tautologie waar geen speld tussen te krijgen is.

Wanneer de loontrekkers en de sociale uitkeringsgerechtigden zich tegen de inflatie hebben ingedekt via indexclausules moet onder de geschetste omstandigheden een additionele uitgavenvergroting van de collectieve sector logischerwijze ten koste gaan van de reële winsten (en het betalingsbalansoverschot) en daarmee op den duur — zoals herhaaldelijk betoogd — ten koste gaan van de werkgelegenheid. Daarom adviseerde de CED een reële uitgavenvergroting van de collectieve sector „slechts” gelijk aan de stijging van het nationale inkomen, althans zo spoedig mogelijk, als het onmiddellijk om technische redenen nog niet kan. Het is echter wel mogelijk onmiddellijk een structurele verhoging van het minimumloon en de daaraan gekoppelde inkomensoverdrachten van overheidswege achterwege te laten. De marginale consumptiequote van het nationale inkomen wordt hierdoor wel lager, maar waarom ook niet, als daardoor de exportquote én op wat langere termijn de investeringsquote compenserend hoger worden! Uiteindelijk zal dan de financieringsbasis van de collectieve voorzieningen beter worden, doordat het aandeel van de marktsector in het totaal van economische activiteiten niet meer afneemt. Deze sector is en blijft de bron van de materiële vooruitgang, omdat daar de technische vooruitgang bij uitstek geïncorporeerd is via het concurrentiemechanisme! Uiteindelijk zullen dan de collectieve voorzieningen zelfs beter kunnen worden dan thans reeds het geval is, omdat ook hier geldt, dat de cost voor de baet uitgaat. Matiging nu is derhalve goed voor de actieve en inactieve burger later!

Alternatieven

Welke andere dan door de CED geformuleerde alternatieve beleidsprogramma's zijn dan nog te ontwikkelen? „Heel wat”, volgens Driehuis en Van der Zwan, maar zij geven niet aan welke hun eigenlijk voor ogen zweven. Ze schrijven wat vaag „dat alternatieve vormen van beleid (neo-keynesiaanse, neoklassiek-keynesiaanse, marxistische en monetaristische) niet adequaat met behulp van één model kunnen worden uitgewerkt”, alsof er evenzevele waarheden in de economische wetenschap zouden bestaan. Het neo-keynesiaanse model is op dit moment waarschijnlijk weer actueel vanwege een al te aarzelend herstel van de wereldconjunctuur onder omstandigheden van min of meer zwevende wisselkoersen, zoals reeds werd betoogd. Het monetaristische model kan kwalitatief gesproken niet tot een ander beleidsprogramma komen dan de CED heeft aangegeven, want een meer restrictieve geldvoorziening dan in het recente verleden werd toegepast wordt ter wille van de inflatiebestrijding ook door haar onderschreven. Bovendien zullen ook de monetaristen de andere aanbevolen instrumenten niet geheel onbenut willen laten gezien de lange remweg van de monetaire politiek. Alleen, bij zwevende wisselkoersen zal hierdoor de concurrentiepositie niet merkbaar worden verbeterd. Wat is dan wel mogelijk aan alternatieven om de impasse te doorbreken?

Is verbod van een belastingafwenteling door de loontrekkers ceteris paribus een alternatief? Dit voorstel komt toch op hetzelfde neer als een extra loonmatiging. Waar het om gaat is dat de kosten voor het bedrijfsleven moeten worden gedrukt. Daarbij is de institutionele vormgeving minder belangrijk, althans minder essentieel. We zijn het dus wat dit betreft met elkaar eens: Indexlonen? Goed, als de contractloonstijging maar nul is! Of, geschoonde indexlonen (geschoond voor bijvoorbeeld belastingverhogingen voor zover in prijsstijgingen tot uitdrukking komend)? Ook goed, maar dan mogen ook de contractlonen wat stijgen (tenzij een nieuwe te grote olieprijsverhoging aan ons land wordt opgelegd)!

Waar het ons om te doen is, is dat het beschikbare reële loon (excl. de incidentele looncomponent) voorlopig constant wordt gehouden. Meer „offers” dan een constant houden van het materiële welvaartspeil kunnen we toch niet verlangen van onze modale loontrekker, ondanks de maatschappijhervormende maatregelen die de regering wil doorvoeren? Bovendien, wat belangrijker is dan deze cynische opmerking, zouden meer offers ook ongewenst zijn vanwege de consumptieve vraagtival die daarvan het gevolg zou zijn. Ook deze kwestie van de loonindexering wordt in het CED-advies ten principale behandeld, zodat wederom niets nieuws wordt aangedragen.

Ten slotte wordt nog de vraag naar de kwantitatieve waarde van de incidentele loonstijging door Driehuis en Van der Zwan als iets nieuws opgeworpen. Als deze lager zou kunnen zijn dan de door de CED genoemde 1 à 1,5% zou dit kostenbesparend werken en mooi meegenomen zijn. Deze weinig originele visie van de beide auteurs heeft de kabinetsformateur Den Uyl indertijd reeds gekoesterd om nog wat minder pessimistische geluiden in zijn sociaal-economisch program te kunnen étaleren. De CED geeft hierover, met vele anderen, blijk van enig scepticisme vanwege de technische onuitvoerbaarheid, onwaarschijnlijkheid én onwenselijkheid. Ten slotte heeft deze z.g. „wagedrift” ook haar economische betekenis. Zij dient nl. de arbeidsmobiliteit te bevorderen. En iedereen weet: hoe groter de starheid in de beloningsstructuur is, des te groter de zichtbare werkloosheid zal zijn ondanks openstaande arbeidsplaatsen.

Onze conclusie moet al met al zijn, dat Driehuis en Van der

---

3) Kennelijk gaat het Vintaf-model van dit geval uit.

Slangarrangement, concurrentiepositie en inflatie

PROF. DR. G. A. KESSLER*

Het lijkt geen twijfel dat de concurrentiepositie van Nederland in de laatste 5 jaar achteruit is gegaan. Een maatstaf voor deze achteruitgang kan worden gevonden in de stijging die de Nederlandse arbeidskosten (loonkosten per eenheid produkt in de verwerkende industrie) hebben ondergaan ten opzichte van de gewogen, in gulden omgerekende, arbeidskostenontwikkeling bij onze handelspartners. Ook volgens andere maatstaven (relatieve groothandelsprijzen, relatieve exportprijzen) is de Nederlandse concurrentiepositie zwakker geworden. Bij deze berekeningen speelt steeds een rol de appreciatie die de Nederlandse gulden ten opzichte van de valuta's van onze handelspartners heeft ondergaan. In dit verband kan de vraag worden gesteld of de deelname aan het z.g. slangarrangement tussen een aantal „sterke” valuta's, waaronder de Duitse mark, een factor is geweest die de Nederlandse concurrentiepositie nadelig heeft beïnvloed en die, wat de toekomst betreft, in de weg staat aan een verbetering van deze positie. In dit artikel wordt op deze vragen nader ingegaan.

De deelname van Nederland aan het slangarrangement betekent dat de DM-koers van de gulden zich — behoudens binnen dit arrangement overeen te komen wisselkoerswijziging — binnen de begrenzing van 102¼% en 97¼% van de overeengekomen „middenkoers” blijft bewegen. Het gevolg is dat de ontwikkeling van de dollarkoers van de gulden en van de D-mark ook geen grotere divergenties kan vertonen dan plus of minus 2¼%. Dit geldt niet zonder meer voor de divergentie tussen de effectieve koersontwikkeling van de gulden en van de D-mark 1). Rekening moet namelijk worden gehouden met wegingsverschillen: aangezien Duitsland voor Nederland zwaarder weegt dan Nederland voor Duitsland is de effectieve appreciatie van de gulden enigszins kleiner dan uit de effectieve appreciatie van de D-mark en uit de ontwikkeling van de bilaterale koersverhouding zou volgen. In de laatste jaren ging het hier om een verschil van ca. 1 à 2% per jaar. Men kan derhalve stellen dat het slangarrangement tot resultaat heeft dat, behoudens bilaterale wisselkoerswijziging van de gulden t.o.v. de D-mark, de effectieve koersontwikkeling van de gulden die van de Duitse mark op enige afstand volgt.

De effectieve koers van de Duitse mark heeft sedert de aanvang van het slangarrangement (1972) een niet onbelangrijke stijging ondergaan. Aangezien de stijging van het Duitse kostenniveau (loonkosten per eenheid industrieel produkt) tegelijkertijd echter achterbleef bij de in nationale valuta uitgedrukte kostenontwikkeling in het buitenland, bleef de concurrentiepositie van Duitsland (gemeten aan de relatieve ontwikkeling van de in dollars omgerekende arbeidskosten) nagenoeg ongewijzigd.

In tegenstelling tot Duitsland gaven de Nederlandse arbeidskosten (uitgedrukt in nationale valuta) sedert het in werking treden van het slangarrangement een ontwikkeling te zien die slechts weinig achterbleef bij die in het buitenland; de oorzaak van dit verschil in ontwikkeling schuldte vooral in de loonstijging die in Nederland groter was dan in Duits-

---

* De auteur is directeur van De Nederlandsche Bank en adviseur van de Commissie Economische Deskundigen van de SER.

1) De index van de effectieve koers van een valuta is het gewogen gemiddelde van de koersindices van deze valuta t.o.v. andere valuta's.

Zwan een weinig gefundeerde kritiek op het CED-rapport hebben geleverd en dat zij nauwelijks alternatieve beleidsvoorstellen doen om onze huidige economische impasse te doorbreken, terwijl zij tegelijkertijd de betrekkelijkheid van alles wat we weten breed uitmeten. Inderdaad we weten heel goed, dat we een saldo-grootheid, als het werkloosheidspeil nu eenmaal is, niet zonder grote onzekerheidsmarges kunnen voorspellen. Iedereen weet dat sinds jaar en dag. Ook weten we dat een model, getoetst in tijden waarin vaste wisselkoersen golden niet zonder meer mag worden toegepast voor tijden waarin de wisselkoersen min of meer zweven. We moeten echter roeien met de riemen die we hebben en de beste riemen, waarover wij nu beschikken, zijn o.m. die van het Centraal Planbureau. Met relativerende prudentie gehanteerd komt een rationeel gevoerde economische politiek ermee een heel eind in de goede richting, zeker wanneer niet al te abrupt beleidsveranderingen worden toegepast.

SER-vergadering

Tot slot nog een opmerking. Driehuis en Van der Zwan hebben natuurlijk gelijk wanneer zij stellen dat elke gedachtengang, ook die van deskundigen, betrekkelijk is. Bij een nadere discussie zou het wel eens kunnen blijken, dat we thans bezig zijn met een politiek soortgelijk aan het veel verguisde beleid welke het kabinet-Colijn in de jaren dertig voerde. De omstandigheden zijn op vele punten analoog met uitzondering bijvoorbeeld van het feit dat we nu de kosteninflatie matigen en toen werkelijk poogden te defleren. Is dat nu een wezenlijk verschil? Haalde deze politiek toen wat uit met betrekking tot de werkloosheidsbestrijding? Haalt onze huidige economische politiek ter zake veel uit? Klaarblijkelijk nog niet. We moeten in elk geval met elkaar blijven discussiëren!

D.B.J. Schouten

land 2). Deze van Duitsland afwijkende kostenontwikkeling werd, wat de gevolgen voor de Nederlandse concurrentiepositie betreft, slechts ten dele gecompenseerd door een in het kader van het slangarrangement per saldo tot stand gebrachte kleine devaluatie van de gulden ten opzichte van de D-mark. Het resultaat van een en ander is geweest dat de Nederlandse concurrentiepositie, in tegenstelling tot de Duitse, sedert het in werking treden van het slangarrangement een niet onbelangrijke achteruitgang heeft ondergaan.

De hierboven geschetste ontwikkeling, die in tabel I nader in beeld is gebracht, vormt slechts het *ex post*-resultaat van de krachten die op de Nederlandse concurrentiepositie hebben ingewerkt. Het zou bepaald onjuist zijn de conclusie te trekken dat de Nederlandse concurrentiepositie werd verzwakt omdat deelname aan het slangarrangement een effectieve appreciatie van de gulden tot gevolg had. Het staat, gegeven o.m. de ontwikkeling van het aardgas, geenszins vast dat zonder de binding aan het slangarrangement geen effectieve appreciatie van de gulden zou zijn opgetreden, noch ook dat bij afwezigheid van een dergelijke appreciatie de concurrentiepositie niet zou zijn achteruitgegaan. Het zou evenzeer onjuist zijn uit de *ex post*-cijfers nopens de ontwikkeling van kosten, wisselkoersen en concurrentiepositie, de conclusie te trekken dat een in de toekomst tot stand te brengen verbetering van de concurrentiepositie vergemakkelijkt wordt of zelfs geconditioneerd wordt door een uittreden uit de slang en een daardoor mogelijk gemaakte effectieve stabilisatie dan wel depreciatie van de gulden.

Tabel I.

	(1972 = 100)		
	1975	1976	1977 (raming)
West-Duitsland			
1. Effectieve koers DM	115	122	129
2. a. relatieve ontwikkeling Duitse arbeidskosten t.o.v. handelspartners (in nationale valuta)	86	81	78
b. idem gecorrigeerd voor wisselkoerswijziging = $1 \times 2a$	99	98	101
Nederland			
3. Effectieve koers gulden	111	112	116
4. a. relatieve ontwikkeling Nederlandse arbeidskosten t.o.v. handelspartners (in nationale valuta)	100	99	96
b. idem gecorrigeerd voor wisselkoerswijziging = $3 \times 4a$	111	111	112
Bilateraal			
5. DM-koers van gulden	98	96	96
6. relatieve ontwikkeling Nederlandse arbeidskosten t.o.v. Duitse arbeidskosten (in nationale valuta)	110	113	112

Toelichting: De ontwikkeling van de effectieve koers van gulden en D-mark is berekend t.o.v. de valuta's van de voornaamste handelspartners. De aan deze handelspartners toegekende gewichten zijn ontleend aan de bilaterale invoer- en uitvoerwaarden in 1973. Bij de berekening van de relatieve ontwikkeling der arbeidskosten (loonkosten per eenheid produkt in de verwerkende industrie) is van dezelfde weging uitgegaan.

Ter adstructie van het bovenstaande is het van belang stil te staan bij de vraag onder welke omstandigheden een effectieve depreciatie van de gulden (waaronder hier mede te verstaan een geringere appreciatie) kan bijdragen tot een versterking van de concurrentiepositie.

Concurrentiepositie en depreciatie

Wil een effectieve depreciatie de concurrentiepositie duurzaam verbeteren, dan is het noodzakelijk dat de afzetteffecten en de verdelingseffecten van een dergelijke verbetering in het beleid worden geïncorporeerd en door de economische subjecten worden aanvaard.

Wat de afzet betreft, betekent dit dat de ontwikkeling

van de nationale bestedingen voldoende ruimte dient te laten voor de vergroting van de netto buitenlandse vraag (vermeerdering van uitvoer; vermindering van invoer). Belangrijk is dat deze volume-effecten zich meestal eerst met een zekere vertraging voelbaar maken. Belangrijk is voorts dat tussen de bedrijfstakken verschuivingen zullen moeten optreden. Indien en voor zover in de uitgangssituatie van een zekere mate van onderbezetting van apparatuur en verkrijgbare (!) arbeidskrachten sprake is, zullen de afzetteffecten gemakkelijker kunnen worden verwerkt.

Van een gemakkelijke incorporatie der verdelingseffecten zal in het algemeen geen sprake zijn.

In de eerste plaats moet ermee worden gerekend dat een uit het oogpunt van de concurrentiepositie „geslaagde” effectieve depreciatie gepaard zal gaan met een *daling* van de ruilvoet. Voor een klein land als Nederland, dat het (in buitenlandse valuta luidende) invoerprijsniveau als een gegeven moet aanvaarden, doch dat een relatieve vergroting van de uitvoer in het algemeen slechts langs de weg van prijsconcessies kan bewerkstelligen, vormt de ruilvoetdaling een belangrijke factor. Deze ruilvoetdaling beperkt de nationale verdelingsruimte en verscherpt derhalve de verdelingsproblematiek. Zij doet zich bovendien in het algemeen reeds eerder gevoelen dan het volume-effect van verbetering van de concurrentiepositie. (Het gevolg is dat de lopende rekening van de betalingsbalans, onder invloed van een „geslaagde” effectieve depreciatie, in eerste instantie geen verbetering, doch een achteruitgang zal ondergaan: dit is het z.g. J-curve-effect).

Een „geslaagde” effectieve depreciatie heeft niet alleen invloed op de omvang van de nationale verdelingsruimte, doch heeft ook gevolgen voor de wijze waarop deze ruimte over arbeidsinkomen en overig inkomen wordt verdeeld. Voorwaarde voor een verbetering van de concurrentiepositie is immers dat de effectieve depreciatie *niet* gepaard gaat met een overeenkomstig grotere nominale loonstijging. Dit betekent dat de reële loonkosten alsmede — bij gelijkblijvende druk van de collectieve lasten — het reëel beschikbare arbeidsinkomen, als onderdeel van de *modus operandi* van de te bewerkstelligen verbetering van de concurrentiepositie, een (relatieve) daling zullen moeten ondergaan.

De tegenhanger wordt gevormd door een ondanks de achteruitgang van de ruilvoet optredende verbetering van het rendement van het bedrijfsleven en in het bijzonder van dat deel van het bedrijfsleven dat is blootgesteld aan buitenlandse concurrentie.

De voorafgaande analyse maakt duidelijk dat in het bijzonder ook vanuit de verdelingsproblematiek sterke krachten werkzaam kunnen zijn die het concurrentieverbeterende effect van een effectieve depreciatie te niet doen. Dit zal met name het geval zijn indien de relatieve daling van het reëel beschikbare arbeidsinkomen niet in het beleid wordt geïncorporeerd en/of niet door de economische subjecten blijkt te worden aanvaard.

Aangezien de binnenlandse doorwerking van de door de depreciatie teweeg geroepen stijging der invoerprijzen niet onmiddellijk geschiedt, zal een looncompensatie die erop is gericht een aantasting van het reëel beschikbare arbeidsinkomen te voorkomen in eerste instantie de verbetering van de concurrentiepositie nog niet ten volle teniet behoeven te doen. De verdere doorwerking van de invoerprijsstijging en het prijsverhogende effect van de loonstijging zullen echter tot verdere looncompensaties aanleiding geven met als resultaat dat eerlang van een verbetering van de con-

2) Daarnaast speelden ook hier wegingsverschillen een rol: het zwaarder wegen van Duitsland voor Nederland dan van Nederland voor Duitsland maakte dat de daling van de Nederlandse arbeidskosten ten opzichte van het buitenland geringer was dan uit de daling van de Duitse arbeidskosten t.o.v. het buitenland en uit de relatieve kostenontwikkeling van Nederland t.o.v. Duitsland zou volgen.

currentiepositie geen sprake meer is. De effectieve depreciatie heeft in dat geval slechts geleid tot een additionele binnenlandse geldontwaarding. Een en ander wordt bevestigd door de „spoorboekjes” van het CPB (zie tabel 2).

Tabel 2. *Cumulatieve gevolgen in het eerste en in het vierde jaar van een effectieve depreciatie met 2½% onder de veronderstelling van „volledige afwenteling”, tot uitdrukking komend in per saldo gelijkblijvende lastendruk en gelijkblijvend reëel beschikbaar arbeidsinkomen a)*

	In het 1e jaar %	In het 4e jaar %
Effectieve wisselkoers	- 2,5	- 2,5
Loonsom per werknemer	+ 1,0	+ 2,5
Prijs particuliere consumptie	+ 0,8	+ 2,5
Reële loonkosten	+ 0,2	0
Reëel beschikbaar loon	+ 0,5	0
Uitvoervolume	+ 1,1	- 0,3
Productievolume	+ 0,7	0

a) Benaderd door de effecten van 2½% depreciatie te combineren met die van f. 1 mrd. directe belastingverlaging en 0,2% autonome loonstijging (MEV 1978, blz. 98).

Wanneer thans opnieuw de vraag wordt gesteld of Nederland in zijn concurrentiepositie schade heeft ondervonden van de deelname aan het slangarrangement dan moet, zeker wanneer de aandacht op de langere termijn wordt gericht, het antwoord ontkennend luiden. Bij een autonoom zweven van de gulden zou waarschijnlijk een weinig geringere verzwakking van de concurrentiepositie zijn opgetreden, aangezien de beleidsvoorwaarden voor een hiervan afwijkende ontwikkeling bij een dergelijk zweven evenzeer zouden hebben ontbroken als thans het geval is geweest. De sterke nationale positie uit hoofde van het aardgas zou immers ook dan welhaast zeker in de weg hebben gestaan zowel aan het besef van de noodzaak alsook aan de aanvaardbaarheid (zowel nationaal als internationaal) van een op versterking van de concurrentiepositie gericht beleid met de daaraan verbonden consequenties voor de inkomensverdeling.

Had autonoom zweven voor de ontwikkeling van de concurrentiepositie derhalve waarschijnlijk weinig of geen verschil gemaakt, voor de ontwikkeling van de geldwaarde ligt dit anders. Voor zover de autoriteiten er langs de weg van valutamarktinterventies en monetaire verruiming in zouden zijn geslaagd een effectieve appreciatie van de gulden — ondanks de aardgasbaten en de daaruit voortvloeiende ongelofwaardigheid van het uitblijven van appreciatie — te voorkomen, zou de prijs- en kostenstijging, gelet op de in de voorgaande alinea geschetste „self defeating” beleidssituatie, immers zeer waarschijnlijk dienovereenkomstig groter zijn geweest.

Uittreding uit de slang: nadelig

Ook vooruit blikkende kan niet de conclusie worden getrokken dat een uittreding uit de slang (hetgeen, gelet op de belangrijke positie van Nederland als slangpartner, in feite zou neerkomen op het vermoorden van de slang) een op versterking van de concurrentiepositie gericht beleid zal vergemakkelijken. De in het beleid te incorporeren condities voor een dergelijke versterking (men zou dit de noodzakelijke *reëel-economische* beleidsdiscipline kunnen noemen) worden door het uittreden immers in geen enkel opzicht lichter. Aan het prijsgeven van de „automatische piloot”, als hoedanig het slangarrangement thans voor Nederland functioneert, is in tegendeel het gevaar verbonden dat bij een onvoldoende krachtig beleid Nederland terecht zou kunnen komen in de vicieuze cirkel van geldontwaarding en depreciatie waarmee een land als Engeland maar al te zeer ervaring heeft opgedaan. Zolang de mate van effectieve appreciatie van de D-mark geringer is dan het tempo van geldontwaarding in de

buitenwereld, is het voor alle landen die daartoe de beleidskracht kunnen opbrengen een groot voordeel zich op deze automatische piloot te oriënteren. Deze oriëntatie betekent dan niet anders dan dat het per saldo optredende stijgings-tempo van in de eigen valuta omgerekende invoerprijzen en concurrerende uitvoerprijzen, pro tanto geringer is, zodat de volkshuishouding zich een geringere mate van „aanpassingsinflatie” behoeft te getroosten. Het via het beleid tot stand brengen van een verbetering van de concurrentiepositie behoort in een dergelijk minder inflatoir extern milieu zeker niet moeilijker te zijn dan in een ongetemperd inflatoir milieu 3).

Tegenover de hierboven bedoelde voordelen van deelname aan het slangarrangement, gelegen in het geringere tempo van binnenlandse geldontwaarding en het daarbij verzekerd zijn van een oriëntatiepunt dat de volkshuishouding op een afstand houdt van de draaikolk van inflatie en depreciatie, staat slechts één bezwaar, t.w. de op korte termijn soms tamelijk discontinue wijzigingen in de effectieve koersontwikkeling. Een voorbeeld vormt de snelle effectieve appreciatie die de D-mark en de gulden in het vierde kwartaal van 1976 hebben ondergaan en die, op korte termijn bezien, ongetwijfeld heeft bijgedragen tot een ook uit tabel 1 blijken geringe verdere verzwakking van de Nederlandse concurrentiepositie.

Men mag hieraan echter niet te zwaar tillen. Indien het bij het buitenland achterblijven van de nominale ontwikkeling van kosten en prijzen in overeenstemming is met het *gemiddelde* appreciatietempo (men zou dit de *nominale* beleidsdiscipline kunnen noemen), kan een tijdelijke uitschieter in de appreciatie immers slechts een tijdelijke verzwakking van de concurrentiepositie tot gevolg hebben. Alleen indien de matiging van de nominale stijging van kosten en prijzen voortdurend zou achterlopen bij de appreciatie — zoals het geval zou zijn indien voor deze matiging uitsluitend zou worden vertrouwd op de eerst met enige vertraging plaatsvindende automatische doorwerking der appreciatie — zou een meer blijvende verzwakking van de concurrentiepositie kunnen optreden. Een dergelijke situatie zou zich in het bijzonder kunnen voordoen bij een *versnellend* appreciatietempo. Een zodanige versnelling is echter weinig waarschijnlijk; mede gelet op de ontwikkelingen in West-Duitsland moet voor de toekomst veeleer op een afnemend appreciatietempo worden gerekend. (Hier komt bij dat voor zover het hier bedoelde „vertragingseffect” zich toch nog zou doen gevoelen, dit, juist vanwege de gedaante van de J-curve, niet onverdeeld ongunstig voor het bedrijfsleven is; het positieve ruilvoeteffect doet zich immers eerder gevoelen dan het negatieve volume-effect.)

Conclusies

Het voorgaande leidt, samenvattend, tot de volgende conclusies.

1. De deelname aan het slangarrangement is gepaard gegaan met een effectieve appreciatie van de Nederlandse

3) Het zou een vergissing zijn te menen dat het huidige mondiale stelsel van zwevende koersen in de weg staat aan een via matiging van de binnenlandse kostenstijging annex reëel-economische beleidsdiscipline tot stand te brengen verbetering van de concurrentiepositie leidende tot een versterking van de lopende rekening van de betalingsbalans. Er is geen sprake van dat een dergelijke verbetering welhaast onvermijdelijk zal worden teniet gedaan door een additionele effectieve appreciatie van de gulden. Het monetaire beleid en in het bijzonder ook het geldmarktbeleid biedt ruime mogelijkheden tot het geloofwaardig maken van bestaande wisselkoersverhoudingen en het daardoor voorkomen van massale interventies. Juist ook de deelname aan het slangarrangement kan daarbij als een belangrijk „vast punt” fungeren. Zeker nu de aardgasbaten wat hun relatieve omvang betreft op hun retour zijn en het overschot op de lopende rekening van de betalingsbalans belangrijk is geslonken, behoeven er geen valutaire beletselen te zijn voor een versterking van de concurrentiepositie.

gulden die, onder invloed van de aardgasbaten, wellicht ook „autonoom” zou zijn opgetreden, doch die voor het overige de consequentie was van het „aanhaken” aan een appreciërende valuta. Het gevolg was dat het „externe milieu” voor Nederland minder inflatoir was dan het anders zou zijn geweest. Ook voor de toekomst moet worden gerekend met de mogelijkheid van een uit deelname aan het slangarrangement voortvloeiende verdere effectieve appreciatie van de gulden en derhalve mitigering van het inflatoire karakter van het externe milieu.

2. De sub. I. bedoelde mitigering heeft ongetwijfeld noodzaak en zal ongetwijfeld noodzakelijk tot een overeenkomstig grotere nominale beleidsdiscipline, in de vorm van o.m.:

- geringere nominale loonsverhogingen;
- geringere binnenlandse liquiditeitscreatie;
- een geldmarktbeleid dat bewust is gericht op het „binnen de slang blijven” van de gulden.

3. De omstandigheid dat de sub 2 bedoelde nominale beleidsdiscipline, afgemeten aan het beloop van de Nederlandse arbeidskosten, ontoereikend was om een achteruitgang van de concurrentiepositie te voorkomen, betekent niet dat de Nederlandse volkshuishouding aldus aan een ontwikkeling werd bloot gesteld die — gegeven de mede door het aardgas beïnvloede reëel-economische opstelling van het beleid — anders had kunnen worden vermeden.

4. De mitigering van het inflatoire karakter van het externe milieu betekent evenmin dat in de toekomst geen verbetering van de concurrentiepositie mogelijk zou zijn, noch ook dat voor een dergelijke verbetering een grotere reëel-economische inspanning noodzakelijk zal zijn dan bij uittreding uit de slang. Een verbetering van de concurrentiepositie moet *altijd* steunen op een beleid dat de daarbij

onvermijdelijke daling van de ruilvoet en de relatieve daling van de reële arbeidskosten waar maakt en aanvaardbaar maakt (men kan dit de *reëel-economische* beleidsdiscipline noemen).

5. Het grote voordeel van het behoud van de externe oriëntatie uit hoofde van de deelname aan het slangarrangement is, dat de binnenlandse geldontwaarding verder kan worden teruggedrongen en dat de hierbij noodzakelijke *nominale* beleidsdiscipline een effectieve waarborg vormt dat de Nederlandse volkshuishouding verre blijft van de draaikolk van inflatie en depreciatie.

6. Een uittreding uit het slangarrangement (in de praktijk waarschijnlijk neerkomende op het vermoorden van de slang) dient slechts in overweging te worden genomen indien:

a. geen of onvoldoende uitzicht meer bestaat op een inflatie-mitigerende werking van dit arrangement, hetgeen met name het geval zou zijn indien de geldontwaarding in Duitsland gelijke tred zou gaan houden met die in het buitenland;

b. Nederland de nominale beleidsdiscipline die nodig is om duurzaam „in de slang te kunnen blijven” niet zou kunnen opbrengen. Een uittreden geeft in dat geval echter in geen enkel opzicht een verlichting van de reëel-economische problematiek. Het zou slechts de consequentie van een falen van het beleid zijn.

7. Aan het nadeel van plotselinge schokken in de ontwikkeling van de effectieve koers van de gulden moet niet te zwaar worden getild. Het zou overmoedig en derhalve onverstandig zijn om die reden uit de slang te treden. Wel dient steun te worden gegeven aan het internationale overleg deze schokken zoveel mogelijk te vermijden.

G. A. Kessler

Vacatures

Functie:	Bij:	Biz.:	Functie:	Bij:	Biz.:
<i>ESB van 26 oktober</i>			<i>ESB van 2 november</i>		
Medewerker afdeling algemene en pachtzaken (mnl./vrl.)	Ministerie van Landbouw en Visserij	1048	Een bedrijfskundige en een bedrijfseconoom	Economisch Instituut voor de Bouwnijverheid	IV
Twee jonge afgestudeerde economen of econometristen	Stichting voor economisch onderzoek Universiteit van Amsterdam	1048	Sociaal-economisch medewerker (mnl./vrl.)	Provinciale Planologische Dienst voor Zuid-Holland	II
Wetenschappelijk medewerker makro-economie	Vakgroep Economie van de Onderafdeling der Wijsbegeerte en Maatschappijwetenschappen, TH Delft	1066	Research-medewerkers	CBS	1086
Redacteur	Samsom Uitgeverij	1066	Directeur	Stichting Centrale Woningzorg Amerstoort	1093
Bedrijfseconoom m/v	Academisch Ziekenhuis en Medische Faculteit Leiden	1067	Sous-chef van de afdeling organisatie	Fondsen, s-Gravenhage	1094
Academicus (ec.drs. of jurist)	Het Nederlands Christelijk Werkgeversverbond	1067	Economisch medewerker in algemene dienst	Kamer van Koophandel Maastricht	1094
Adjunct-directeur bedrijfsvoering	Dienst der Gemeentewerken Den Haag	1068	Academicus (ec.drs. of mr. in de rechten)	De Nederlandsche Bank NV, afdeling Buitenland	1095
Wetenschappelijke onderzoekers (m/v) (Bedrijfseconomisch)	Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf	II	Ervaren organisatieadviseur	Bureau Van Spaendonck, Tilburg	1095
Wetenschappelijk (hoofd)medewerk(st)er	Katholieke Hogeschool Tilburg (Vakgroep Inleiding bedrijfsconomie, kostprijs en kosteninformatie)	III	Econometrist	ABN Bank	1096
			Jonge registeraccountants	Moret en Limperg	1096
			Chef financieel-economische zaken	Openbare Nutsbedrijven Gemeente Nijmegen	III
			<i>ESB van 9 november</i>		
			Adjunct-redacteur-secretaris	Economisch Statistische Berichten	1098

Monetair congres

PROF. DR. A. J. REITSMA

Van 29 september tot 1 oktober jl. werd door de Société Universitaire Européenne de Recherches Financières (SUERF) voor de leden te Wiesbaden een colloquium georganiseerd over „New approaches in monetary policy”. Het aantal deelnemers bedroeg 170 uit 14 Europese landen; meer dan de helft uit het bankwezen en een vijftigtal uit universitaire kring. Het grootst was de deelname vanuit Engeland, doch Frankrijk, Duitsland, Nederland en België waren ook ruim vertegenwoordigd. Discussie vond plaats in vier groepen gericht op de volgende deelonderwerpen: 1. de controle van de hoeveelheid geld en krediet; 2. enkele internationale aspecten van monetaire politiek; 3. monetaire politiek in het kader van algemene economische politiek; 4. de doelmatigheid van monetaire politiek. Tellen we een dertiental notities van de centrale banken er bij dan beschikte de congresganger over niet minder dan 27 „papers”. In het hierna volgende wordt volstaan met enige toelichting op de behandelde problematiek. Er zal niet worden getracht een kritische evaluatie te geven van de vele bijdragen.

Problematiek

De titel van het colloquium geeft als onderwerp van de discussie: nieuwe benaderingswijzen in de monetaire politiek. Zoals uit de discussiestukken duidelijk blijkt, gaat het hier om de in Amerika en Canada, doch ook in Europa steeds meer in zwang komende methode van het werken met vastomschreven monetaire doelen van kwantitatieve aard. Men noemt dit het stellen van „targets”¹⁾ waarbij kwantitatief omliggende monetaire grootheden het mikpunt vormen van de monetaire politiek.

Het stellen van dergelijke doelen komt overeen met ideeën die zijn ontwikkeld door Friedman e.a. (wel aangeduid met „monetaristen”), waarbij men van mening is dat de groei van de geldhoeveelheid dient te worden afgestemd op de normale groei van het reële nationale produkt en waarbij van tevoren periodiek de „target”-geldhoeveelheid wordt vastgesteld voor de komende periode.

Men kan het in Wiesbaden besprokene uiteraard uit vele invalshoeken benaderen. Het leek interessant om na te gaan in hoeverre in theorie en praktijk de monetaristische ideeën bij de Europese centrale banken veld hebben gewonnen en meer in het algemeen, welke problemen zich bij de „targetry” voordoen.

Het lijkt dan het beste om te beginnen met een korte aanduiding van de theoretische grondslagen van waaruit de monetaristen opereren. We kunnen dit doen aan de hand van een uitstekend discussiestuk van Dr. J. J. Sijben uit Tilburg.

De theoretische achtergrond van het monetarisme

Sijben verklaart de opkomst van het monetarisme sinds de jaren zestig uit het falen van de op de keynesiaanse analyse gebaseerde stabilisatiepolitiek (het inflatieprobleem).

Bij de keynesianen ligt het accent op de fiscale politiek en wordt monetaire politiek geacht via de rentevoet haar invloed uit te oefenen op de reële sector (IS/LM). Deze visie wordt door Friedman en de zijnen verworpen. Empirische studies dienen tot steun aan hun monetaristische visie dat er een sterk en tamelijk stabiel verband zou bestaan tussen

de hoeveelheid geld en het nationale inkomen. Uitgaande van een economie die door middel van het prijsmechanisme inherent stabiel is, menen zij dat het juist de schommelingen aan de geldzijde zijn die de economische fluctuaties veroorzaken. Dit houdt verband met vertraagde reacties. Waar het publiek op inflatie gaat anticiperen gaat een mogelijk afwegen van werkloosheid en inflatie (Phillips-curve) niet meer op. De monetaristen willen de inflatieverwachtingen wegnemen en de groei van de geldhoeveelheid afstemmen op de groei van het reële nationale inkomen.

Sijben behandelt de theoretische onderbouw van de monetaristische visie aan de hand van een viertal problemen.

In de eerste plaats is er het probleem van het transmissiemechanisme, d.w.z. het probleem van op welke wijze de monetaire impulsen op de reële sfeer worden overgebracht. De keynesiaanse liquiditeitsvoorkeur-theorie wordt hier vervangen door een zeer gecompliceerde portefeuille-analyse waarbij een zeer ruim begrip „wealth” wordt toegepast.

Een tweede probleem is hoe het geldaanbod tot stand komt. Men is er zich van bewust dat dit ten dele endogeen wordt bepaald door interactie tussen de activiteiten van de centrale bank, de schatkist, de handelsbanken en de particuliere sector met betrekking tot de samenstelling van hun portefeuilles. Desondanks geeft men er volgens Sijben de voorkeur aan het geldaanbod uiteindelijk te zien als een beheersbare exogene economische variabele.

Als derde probleem noemt Sijben het indicatorprobleem. Een „indicator” dient informatie te geven over het effect van de monetaire impuls op het uiteindelijk doel in de reële sfeer. Voor de autoriteiten is tevens nodig een „operational target” waaronder wordt verstaan een monetaire variabele die op haar beurt kan dienen als richtingaanwijzer voor de oorspronkelijk gekozen indicator. Het „operational target” wordt beschreven als de monetaire brandstof die door de monetaire autoriteiten ter beschikking wordt gesteld. De indicator geeft aan in hoeverre die brandstof is omgezet in monetaire energie ter beïnvloeding van het uiteindelijk doel.

1) We zullen dit woord, dat doel of mikpunt betekent, veelal maar niet trachten te vertalen omdat de betekenis dan wellicht niet steeds juist overkomt.

Er treden hier verschillen met niet-monetaristen aan de dag. Niet-monetaristen prefereren als indicator een prijsdoel (marktrente) terwijl de monetaristen een hoeveelheidsdoel hebben (een monetaire kwantitatieve grootheid). Met betrekking tot het „operational target” prefereren de niet-monetaristen geldmarktcondities (korte-termijnrentevoeten en met name ook vrije reserves van de handelsbanken). Monetaristen prefereren de „monetary base”, een monetaire kwantiteit, als „operational target”. Deze kwantiteit zou gemakkelijker te hanteren zijn en in een voorspelbare verhouding staan tot een aantal monetaire grootheden die als indicator dienst kunnen doen. De lange-termijnmarktrente wordt door de monetaristen als indicator verworpen.

Als vierde probleem wordt door Sijben ten slotte opgeworpen het vraagstuk van de keuze tussen een flexibele monetaire politiek aangepast aan de omstandigheden en het vaststellen van vaste „target”-waarden. Hijzelf pleit voor een stabiele en van tevoren aangekondigde monetaire groei met ten einde inflatieverwachtingen te dempen.

Uit het bovenstaande mag niet worden geconcludeerd dat in theoretisch opzicht monetaristen en neo-keynesianen mijlen van elkaar verwijderd zouden zijn. Zo stelt A. D. Bain, in een door hem gepresenteerd „paper” over het transmissie-mechanisme, dat: „at a theoretical level the gap between the monetarist and the neo-keynesian view of the transmission mechanism appears to be very narrow indeed”. Het gaat veelal om interpretatieverschillen m.b.t. de empirie. De neo-keynesianen behouden het multiplierproces als een belangrijk element in het transmissie-mechanisme, de monetaristen doen dat niet.

Dat men niet alleen om bovengeschetste redenen voorstander behoeft te zijn van vooraf aangekondigde vaste monetaire doelen kan worden gevonden in een discussiestuk gepresenteerd door Dr. Peeters van de Universiteit van Leuven. Deze geeft een overzicht van enkele problemen van monetaire politiek in open economieën. Aan het einde van zijn interessante verhandeling wijst hij op een theorie van Mussa, die suggereert dat veranderingen in de verwachtingen omtrent fiscale en monetaire politiek een belangrijke oorzaak kunnen zijn van sterk fluctuerende wisselkoersen. Zou men dit willen voorkomen dan zou dit voor de monetaire politiek betekenen het werken met van tevoren aangekondigde „targets” voor de geldhoeveelheid die slechts zeer geleidelijk zouden moeten worden aangepast.

De Europese centrale banken en kwantitatieve monetaire „targets”

Uit kringen van een twaalfal Europese centrale banken waren notities opgesteld omtrent de ideeën over, dan wel de ervaringen met, kwantitatieve monetaire „targets” in de onderscheiden landen. Deze notities, gevoegd bij de congresstukken, vormen voor de niet-ingewijden interessante literatuur. Ofschoon het niet doenlijk is deze veelal vrij korte, doch soms ook uitgebreide documenten, al dan niet op naam gesteld, gedetailleerd aan een bespreking te onderwerpen, zal worden getracht in grote lijnen enige indrukken te geven.

Uit de stukken blijkt dat waar men in de diverse landen tot het hanteren van kwantitatieve monetaire „targets” is overgegaan nergens de neiging blijkt te bestaan om al te strak vast te houden aan de gestelde kwantitatieve doelen. Een Italiaanse bijdrage, die behalve de ervaringen in eigen land tevens die in de VS, West-Duitsland, Engeland en Frankrijk in de beschouwingen betreft, constateert het volgende. Een constant houden van de groei met van de geldhoeveelheid of van een krediet totaal in de tijd impliceert het accepteren van de veronderstelling van een overwegend stabiel economisch systeem. Het betekent dat men afziet van maatregelen om de conjunctuur te stabiliseren. Het blijkt echter dat de wens bij de monetaire autoriteiten om zekere exogene schokken door middel van mone-

taire politiek op te vangen, nog geenszins is verdwenen. Geconstateerd wordt dat ook in de VS de houding van de monetaire autoriteiten bij het formuleren van kwantitatieve „targets” meer neo-keynesiaans dan monetaristisch is geweest. Bij de kwantitatieve „targets” heeft men rekening gehouden met het conjunctuurverloop, terwijl men bereid is gebleken de „targets” met korte tussenpozen te wijzigen, indien men dit dienstig achtte. Rente, „targets” en hoeveelheids, „targets” worden in de theorie onverenigbaar geacht. Toch hebben recentere ervaringen in de VS getoond dat dikwijls de voorkeur uitging naar grotere stabiliteit van de korte-termijnrentevoeten. Dit uiteraard tot verdriet van de monetaristen. Kortom, van een bereidheid tot het opgeven van een anti-cyclische monetaire politiek is in de VS, volgens onze Italiaanse zegsman, nog weinig gebleken.

Hetzelfde proeft men uit de reacties van die Europese centrale bankkringen waar het werken met kwantitatieve monetaire „targets” reeds in praktijk wordt gebracht.

De Westduitse monetaire autoriteiten, die voor het eerst in december 1974 een streefgetal announceerden voor de groei van de geldhoeveelheid in het komende jaar, hebben zich blijkbaar niet verzet tegen korte-termijnfluctuaties in het gedrag van het geselecteerde doel. Bij het vaststellen van de gewenste groei met van de monetaire, kwantitatieve doelstelling neemt de Bundesbank een viertal factoren in aanmerking, t.w. het verwachte niveau van de productiecapaciteit, een onvermijdelijk geachte prijsstijging alsmede de omloopsnelheid van het geld. Met name de derde factor introduceert een element van discretie.

In Engeland werd in juli 1976 voor het eerst een kwantitatief monetair „target” geïntroduceerd voor het komende financiële jaar. Men kijkt daar de kat nog wat uit de boom. In Frankrijk geschiedde dit voor het eerst voor het jaar 1977 en is er eveneens nog weinig ervaring. In Italië wordt geen „target” in kwantitatieve termen aangekondigd. Wel werd met het IMF onderhandeld op basis van een specifieke grootheid, t.w. totaal binnenlands krediet.

In Zwitserland werd al vroeg, nl. begin 1975, begonnen met het werken met een „target” voor de geldgroei. Toch vindt men ook hier in centrale-bankkringen geen acceptatie van Friedmans gedachten. Voor de toekomst worden zelfs vrij wijde groeimarges overwogen. Voor Ierland geldt, dat men al jaren met, al dan niet geannonceerde, kwantitatieve monetaire „targets” werkt, doch dat bijvoorbeeld in 1975 en 1976 de monetaire politiek „broadly accommodating” is geweest. In Spanje, ten slotte, wordt eveneens met een kwantitatief „target” gewerkt.

In sommige Europese landen blijkt men zich te distantiëren van de kwantitatieve „target”-benadering in de monetaire politiek. De Belgen zijn daarbij van mening dat monetaire politiek een te complexe zaak is om zich in een formule te laten vatten. Andere landen, zoals Noorwegen en Denemarken, menen dat er speciale omstandigheden zijn waardoor de „target”-benadering voor hen minder geschikt is. Zo heeft Noorwegen traditioneel een lage-rentevoetpolitiek. Men werkt daar met een kredietbegroting waarbij wordt aangenomen dat krediet rechtstreeks verband houdt met investeringen. Men gevoelt weinig voor „targets”. De werkgelegenheid staat er primair. Ook in Denemarken voelt men er niet voor om monetaire politiek te voeren in termen van een enkele monetaire indicator. Men wijst erop dat vaste wisselkoersen binnenlandse monetaire politiek belemmeren, terwijl de rentevoet is afgestemd op de behoeften aan buitenlands krediet. In een bijzonder interessante bijdrage wordt erop gewezen dat Finland een heel speciaal geval is, nl. een „overdraft-economy”, waarbij de financiële markten weinig zijn ontwikkeld, de rentevoet niet vrij is en de wisselkoers niet wordt gehanteerd om de geldhoeveelheid te beïnvloeden.

De Nederlandse bijdrage tot de centrale-bankstukken ten slotte bestond uit een overdruk van een gedeelte van het jaarverslag over 1976 van De Nederlandsche Bank. Hier wordt erop gewezen dat de doelstelling van een verlaging van

de liquiditeitsquote niet wezenlijk verschilt van een politiek die wordt uitgedrukt in termen van een gewenste groeivoet van de geldhoeveelheid. Het wordt daarbij wenselijk geacht dat aangekondigde doelstellingen worden vergezeld van hun impliciete „targets” met betrekking tot de groei van de geldhoeveelheid.

Samenvattend zouden wij naar aanleiding van de „central bank notes” een tweetal conclusies willen trekken.

- In de eerste plaats geven de Europese landen die zijn overgeschakeld op het hanteren van kwantitatieve monetaire „targets” nog nergens blijk van een pure monetaristische instelling.
- In de tweede plaats valt op de verscheidenheid van monetaire grootheden die als „targets” worden gehanteerd.

Vast staat dat het interessant zal zijn verdere ontwikkelingen op dit gebied te volgen.

Enkele slotobservaties

Gewezen werd op de verscheidenheid van monetaire grootheden die als „targets” worden gehanteerd en op de voorkeur die bij de monetaristen blijkt te bestaan voor de „monetary base”. Een korte toelichting is wellicht dienstig. De „monetary base” bestaat uit centrale-bankgeld plus overtollige reserves. Het is lang niet het enig mogelijke kwantitatieve „target”. Zo geeft de Bundesbank de voorkeur aan de hoeveelheid centrale-bankgeld sec. Deze grootheid bestaat dan uit geld in omloop plus de minimumreserves die de banken dienen aan te houden tegenover hun binnenlandse verplichtingen.

Andere mogelijke grootheden zijn M1 (chartaal plus giraal geld) en M2 (M1 plus termijndeposito's). M1 en M2 zijn beide in gebruik in de VS. Frankrijk gebruikt ook M2 zij het „impliciet”, aangezien als intermediair „target” geldt de expansie van het bankkrediet („encadrement du crédit”). In Engeland gebruikt men M3 (M2 plus spaargelden), eveneens „impliciet” met als intermediaire doelstelling de beheersing van „domestic credit expansion” (DCE).

Het is duidelijk dat over de relatieve merites van de onderscheiden „target”-grootheden veel discussie mogelijk is.

In zijn „paper” over „Monetary policy and government finance” stelt Dr. Dudler van de OESO het volgende. De recente openlijke adoptie van „monetary targetry” in de grote industrielanden, ondanks een in haar omvang sinds de oorlog niet voorgekomen recessie, werd gemotiveerd door de noodzaak om een galopperende inflatie onder controle te brengen. Vrije wisselkoersen maakten daarbij het voeren van een politiek gericht op het beheersen van de hoeveelheid geld gemakkelijker uitvoerbaar. Ook Dr. Dudler is van mening dat de monetaire autoriteiten daarbij meer neo-keynesiaans dan monetaristisch staan opgesteld. In dit verband stelt hij dat de centrale banken hun kwantitatieve monetaire „targets” in hoofdzaak trachten te bereiken door middel van disconto- en open-marktpolitiek en dat er weinig aanwijzingen zijn dat zij van plan zijn om op directe wijze de hoeveelheid geld of de „monetary base” te beheersen. Indien dit impliceert dat de monetaristen open-marktpolitiek als instrument zouden verwerpen, dan is dat,

naar mij is gebleken, in zijn algemeenheid niet juist. Zoals ook uit het „paper” van Bain blijkt, lijkt ook een door Dr. Dudler gesuggereerde tegenstelling tussen de neo-keynesiaanen als portefeuille-theoretici en de monetaristen anderzijds, niet relevant.

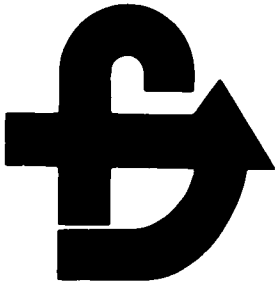
Evenals in de bijdrage van Bain wordt in die van Dudler de juistheid betwijfeld van de monetaristische stelling dat fiscale politiek geen permanent effect kan hebben op de bedrijvigheid anders dan via een effect op de geldhoeveelheid. Hij vestigt in dit verband de aandacht op bevindingen met behulp van neo-keynesiaanse macro-modellen in Amerika. Daarbij kwam te voorschijn dat, zelfs als de monetaire politiek niet accommoderend is, het stimulerend effect van fiscale politiek vrij aanzienlijk kan zijn („crowding out”-effecten krijgen pas betekenis na 2 of 3 jaar). Dit houdt verband met het feit dat rentestijgingen slechts met aanzienlijke vertraging optreden, terwijl de multiplier- en investeringsacceleratoreffecten van de fiscale politiek vrij krachtig blijken te zijn. Simulatiestudies met behulp van „flow of funds”-modellen hebben aangetoond dat de vertraging in de stijging van de rentevoet slechts optreedt indien wordt gefinancierd met kortlopende verplichtingen.

Dudler wijst erop dat de drie grote OESO-landen, nl. de VS, Japan en West-Duitsland, die te zamen ca. twee derde van de productie in de OESO-landen vertegenwoordigen, gebruik makend van de voordelen van zwevende wisselkoersen, sinds de oliecrisis een krachtige anti-inflatiepolitiek hebben gevolgd. Daarnaast is men wat later overgegaan op een politiek van voorzichtig fiscaal stimuleren. Hij constateert dat er in de drie grote landen zekere empirische aanwijzingen zijn dat bij wat minder pessimisme en minder geanticipeerde inflatie gedurende een recessie aanzienlijke overheidsfinanciering plaats kan vinden zonder een overmatige groei van de geldhoeveelheid of de-stabiliserende rentevoetverhogingen. Groter zijn de problemen bij een aantal kleine, afhankelijke en open economieën onder de OESO-landen. Hij suggereert een „convoy approach” die daarin bestaat dat de sterke economieën met betrekking tot het herstel ferm de leiding nemen, terwijl de landen met onopgeloste binnenlandse of externe stabilisatieproblemen voortgaan met een krachtige anti-inflatiepolitiek.

Met het bovenstaande is getracht enig inzicht te verschaffen omtrent de te Wiesbaden behandelde problematiek. Naar volledigheid is niet gestreefd en uit de rijkelijk ter beschikking gestelde literatuur is slechts een kleine greep gedaan. Een aantal vraagpunten is in het geheel niet aangeroerd, zoals bijvoorbeeld het door Prof. Bosman uit Tilburg ingeleide probleem van de autonomie van de centrale banken. Waardevolle bijdragen als van Peeters zijn grotendeels onbesproken gelaten. Een „survey paper” van Westphal en Pauly van de Universiteit van Hamburg werd zelfs niet vermeld. Handelend over de structurele modellenbouw in Amerika en een evaluatie daarvan moet dit zeker de econometristen interesseren. Het is dan ook te hopen dat de SUERF erin zal slagen t.z.t. het gepresenteerde materiaal op overzichtelijke wijze te bundelen, zodat een breder publiek zich van het te Wiesbaden behandelde op de hoogte kan stellen. Inmiddels kan worden teruggezien op een geslaagd colloquium.

A. J. Reitsma

Met ESB een beter economisch-politiek inzicht

Collectieve lasten

DRS. H. M. VAN DE KAR

Met het officieel aanvaarden van de arbeidskostenleer deed het 1%-beleid zijn intrede in de Nederlandse begrotingspolitiek. Dat was in de nazomer van 1975. Het volk werd ingelicht door middel van de *Miljoenennota 1976*. Deze bevatte het principebesluit dat de gemiddelde druk van de collectieve lasten voorsnog jaarlijks met rond 1 procentpunt van het nationaal inkomen zou mogen toenemen. Aan deze norm liggen veronderstellingen ten grondslag. De druk die de collectieve sector legt op de verdiende (arbeids)inkomens zou voor een belangrijk deel worden afgewendeld ten nadele van het overige (winst)inkomen, hetgeen onplezierige gevolgen zou hebben voor werkgelegenheid en groei.

De collectieve druk wordt opgevat als een samenstel van drie componenten: de druk van de belastingen, van de niet-belastingmiddelen van het rijk en van de premies der sociale verzekering. De totale druk moet worden beheerst. Bij de presentatie van het lastenbeleid worden samenstellende delen zonder meer opgeteld. Voor het reëel vrij besteedbaar inkomen maakt het blinkbaar niet uit of je door de hond (de belastingen), of door de kat (de sociale premies) of door de muis (de aardgasprijs) wordt gebeten. Ook al zie je bij de sociale premies en sommige niet-belastingmiddelen duidelijker waarvoor wordt betaald dan bij de meer anonieme belastingen, de afwentelingsreactie wordt verondersteld niet te verschillen. Wellicht wordt bij het binnenskamers samenstellen van een dekkingsplan wel degelijk gelet op mogelijke verschillen in afwentelingsgevoeligheid van de diverse belastingen, sociale premies en niet-belastingmiddelen. Naar buiten toe wordt evenwel de norm zo simpel mogelijk gehouden.

We zullen in deze notitie het strijdperk der afwentelingsveronderstellingen overigens niet betreden. Wat ons voornamelijk interesseert zijn de mogelijke bestuurlijke consequenties van het één-procentsbeleid. Sociale premies, belastingen en de in zichzelf reeds zeer gevarieerde groep niet-belastingmiddelen vertonen in bestuurlijk en begrotingsrechtelijk opzicht een aantal opvallende verschillen.

Niet-belastingmiddelen

Het aandeel van de niet-belastingmiddelen in de collectieve lastendruk is 9%. Binnen de niet-belastingmiddelen vormen de aardgasopbrengsten de belangrijkste post, namelijk rond een kwart van het groepstotaal 1). Als na verhoging van de aardgasprijs meer winst in de schatkist vloeit, dan heeft dat voor de consument en de rijksbegroting hetzelfde effect als een vergelijkbare verhoging van de BTW op aardgas. Dat een belasting een verplichte afdracht is aan de overheid en een prijs dat niet is, doet in dit verband niet ter zake. Het betalen van BTW of een accijns kan men ook vermijden door het belaste produkt niet aan te schaffen. Het bestuurlijke verschil is dat iedere belasting, dus ook de BTW „krachtens algemene regelen” (de wet) wordt geheven. Bij door de overheid beheerste prijzen is dat niet het geval.

De vraag die in dit verband opkomt, is welke betekenis we moeten toekennen aan het opnemen van het allegaartje der niet-belastingontvangsten in de collectieve-lastennorm. Naast de aardgasopbrengsten en andere winstuitkeringen bevat de groep allerlei ongelijksoortige inkomsten zoals rente-ontvangsten, opbrengst van de staatsloterij, loods-gelden, omroepbijdragen, schoolgelden. Er zitten dus ook de vergoedingen bij die de overheid vraagt voor aan derden geleverde diensten. Zijn deze te beschouwen als collectieve lasten? Of moeten we alleen eventuele winstoplagen als collectieve lasten beschouwen? Voor dat laatste is, zoals we bij het aardgas zagen, veel te zeggen. Maar als we ook allerlei kostenvergoedingen als collectieve lasten wensen te beschouwen, dan gaat het collectieve-lastenbeleid de richting uit van een lastenbeleid zonder meer. Een volgende stap is het incorporeren van de tarieven van de PTT en de NS en het eindpunt is het beïnvloeden van een algemene prijsindex. Begrotingsbeleid en prijsbeleid vloeien dan in elkaar over. Zover reikt de bedoeling van de collectieve-lastennorm niet. Het gaat om de beheersing van dat deel van het nationaal inkomen, waarover de budgetdemocra-

tie beslist. Zo beschouwd vallen lastenstijgingen die de overheid als marktpartij veroorzaakt buiten beeld. De grens is echter nogal vaag en arbitrair 2).

Sociale premies

Een soortgelijk probleem doet zich voor bij de sociale premies. Hun aandeel in de collectieve lasten is 35%. Uitgaande van de verzekeringsgedachte zijn premies te beschouwen als prijzen die worden betaald voor het dekken van bepaalde risico's. Die verzekeringsgedachte gaat nog steeds op. Zonder premiebetaling geen uitkering. Het verschil met particuliere verzekeringen is de verplichte deelname en het ontbreken van iedere mogelijkheid om hoeveelheid en kwaliteit aan te passen. De gebruiker kan niet kiezen; hij heeft als staatsburger gekozen en de zaak ligt vast in basiswetten, totdat de staatsburgers het roer weer willen omgooien en de wetten wijzigen. Hoe de zaak intussen marcheert, blijkt vooral de verantwoordelijkheid en de zorg te zijn van de uitvoeringsorganisaties, waarbij voor de werknemersverzekeringen de sociale partners de dienst uitmaken. Zij beheren de fondsen en voeren de wetten uit. In tegenstelling tot activiteiten die via de rijksbegroting lopen, behoeft geen regelmatige toetsing door het parlement plaats te vinden. De collectieve-lastennorm verstoort dit vreedzame beeld. Premies lijken — door de verplichte deelname — niet slechts op belastingen, ze zijn nu in het macro-beleid ook onderling inwisselbaar gemaakt.

1) De opbrengsten uit aardgasexport zitten hier niet in. Ze worden als niet-relevant beschouwd voor het een-procentsbeleid. Het is het buitenland dat deze druk zou dragen. De vraag is of we er nationaal geen last van ondervinden via een door appreciatie van de gulden verslechterde concurrentiepositie.

2) L. Hoffman signaleerde in *ESB* van 20 juli 1977 het arbitraire karakter van de collectieve-lastennorm. Waarom vallen door het parlement beheerste huren en bijvoorbeeld premies van particuliere ziekteverzekeringen (een „must” voor de niet-verplicht-verzekerden) buiten de norm?

De premies zijn de voornaamste voedingsbron van de sociale verzekeringsfondsen. Daarnaast zijn er in betekenis groeiende rijksbijdragen en te verwaarlozen opbrengsten van beleggingen. De rijksbijdragen zijn te onderscheiden in de bij verzekeringswet geregelde vaste bijdragen en als tijdelijk bedoelde bijdragen. De premiehoogte (en het bedrag van benodigde vaste rijksbijdragen) wordt voor een bepaald jaar vastgesteld aan de hand van de voor dat jaar te verwachten uitkeringen. De reservevorming is over het algemeen zeer bescheiden, slechts dienend als liquiditeitsreserve en om de premieontwikkeling gelijkmatig te maken. Tekorten en overschotten, ook wel tegen- en meevallers genoemd, worden in beginsel in het volgende jaar verrekend. Voor de reservevorming gelden slechts in enkele gevallen wettelijke voorschriften. De zelfstandigheid van het bedrijfsleven ten aanzien van beheer en uitvoering der sociale verzekering komt hier tot uitdrukking. De zelfstandigheid geldt de fondsen afzonderlijk. Onderling lenen komt nauwelijks voor. Het profiteren van de diversiteit in de vermogensbehoefte door de fondsen te „poolen” is een voor de hand liggende gedachte die tot op heden spaak loopt op het soevereiniteitsbeginsel.

Net als bij de overheidsuitgaven is de ontwikkeling van de uitkeringen gedeeltelijk endogeen (vergrijzing, werkgelegenheid) en gedeeltelijk exogeen (nieuwe verzekeringen, uitbreiding van aanspraken binnen bestaande wetten, verhoging van uitkeringen). Deze laatste zaken worden, evenals de premiegrondslag, geregeld in de basiswetten. Tot zover heeft de wetgever invloed op de hoogte der uitkeringen en daarmee op de premiedruk. Maar zoals altijd bij in wetten neergelegde aanspraken, moet worden afgewacht hoe hoog de jaarlijkse rekening zal zijn. Dat komt niet slechts door de reeds genoemde endogene factoren, maar ook door de soms ruime marge die de uitvoerders hebben bij het interpreteren van de wettelijke criteria voor het toekennen van een uitkering. Bij de via de rijksbegroting lopende Bijstand is daar iets aan gedaan. Bij AMVB zijn de richtlijnen verscherpt. Een soortgelijke terugkoppeling vindt bij de sociale verzekering nauwelijks plaats.

Premievaststelling

De premies worden op een andere wijze vastgesteld dan de tarieven der rijksbelastingen. Overigens niet volgens een uniforme procedure. De premies van de ziektewet en de wachtgeldverzekering worden vastgesteld door de bedrijfsverenigingen. Daar komt verder niemand, ook geen minister, aan te pas. Dat ligt anders bij de overige verzekeringen. Bij de werkloosheidsverzekering stelt de mi-

nister van Sociale Zaken de premie vast op basis van een premie-advies van het bestuur van het Algemeen Werkloosheidsfonds en na het horen van de Sociale Verzekeringsraad. Premievaststelling door de minister zelf (of eigenlijk ministers, want het betreft een gezamenlijk optreden van de bewindslieden van Sociale Zaken en van Volksgezondheid en Milieuhygiëne) vindt plaats bij de AWBZ en de verplichte bejaardenverzekering in het kader van de Ziekenfondswet. Het bestuur van de Sociale Verzekeringsbank stelt vast de premies AOW, AWW, AKW en KWL. De premies WAO en AAW worden bepaald door de besturen van resp. het Arbeidsongeschiktheidsfonds en het Algemeen Arbeidsongeschiktheidsfonds. Deze vastgestelde premies behoeven de goedkeuring van de minister van Sociale Zaken, die daartoe eerst de Sociale Verzekeringsraad om advies vraagt. Onthoud de minister zijn goedkeuring dan stelt hij zelf de premie vast, hetgeen nogal eens het geval is.

De verklaring voor dit allegaartje van procedures zal wel zijn een onbeslist

---

Deze rubriek wordt verzorgd door het Fiscaal-Economisch Instituut van de Erasmus Universiteit Rotterdam

---

geëindigde partij touwtrekken tussen degenen die de sociale verzekering wensen te beschouwen als een zaak van risicodekking tussen bedrijfsgenoten onderling (een gedachte die voor de volksverzekeringen overigens geen houvast biedt) en degenen die vanwege het publiekrechtelijke karakter der heffingen én de betekenis voor het financieel-economisch beleid hier primair een taak voor de centrale overheid zien³⁾. Het gevolg is dat binnen de sociale verzekeringssector de rijksbijdragen en niet de premies (lees: de erachter liggende uitkeringstotalen) op dit moment *het* instrument van financieel-economisch beleid vormen. Door het declaratiesysteem (dat zoals we zagen ook geldt voor bepaalde uitgaven op de rijksbegroting) en het omslagstelsel is de minister van Financiën gedwongen achter de, meestal te laat beschikbare, feiten aan te blijven hollen. Beheersing van de premieontwikkeling vraagt wijziging en wellicht verduidelijking van hetgeen in de basiswetten is neergelegd. Een zaak van de lange termijn. Voor het lastenbeleid kan op korte termijn slechts aan de premiehoogte worden gesleuteld met rijksbijdragen. Op het oog een vestzak/broekzaktransactie, aannemende dat de rijksbijdragen uit de belastingruimte moeten komen.

Bestuurlijke aanpassing in de zin van centralisatie van bevoegdheden en verantwoordelijkheid lijkt onvermijdelijk.

Het meest ver gaat het volledig opnemen van de sociale-verzekeringsector binnen de rijksbegroting. De uitkeringen worden rijksuitgaven en de premies gaan op in de belastingen. De „verzekering” wordt een „voorziening”. Iets minder ver gaat het ombouwen van de verzekeringsfondsen tot echte begrotingsfondsen in de zin van de Comptabiliteitswet. Er kan dan, net als nu het geval is, een duidelijke relatie blijven tussen datgene waarvoor men door middel van een bestemmingsheffing sociale fondsen betaalt en hetgeen men ervoor terugkrijgt. Het nadeel van fondsvorming in vergelijking tot de eerstgenoemde mogelijkheid is een vermindering van de speelruimte binnen de begroting van de collectieve sector. Ten aanzien van tekorten en overschotten van de fondsen zijn constructies denkbaar gaande van volledige verrekening met de rijksbegroting tot in beginsel zelfdekkende reservevorming. Het voordeel van het onder de comptabiliteitswet brengen van de sociale verzekeringsfondsen is de duidelijke verantwoordelijkheid van regering en parlement, inclusief het toezicht van de Rekenkamer.

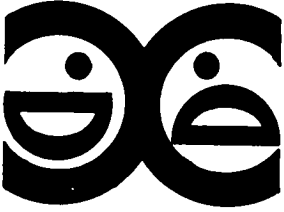
Het minst ver gaat het continueren van de bestaande band (de rijksbijdragen) tussen rijksfinanciën en sociale verzekeringen. Wel moet dan de uitvoerings- en beheersingsstructuur van de sociale verzekeringen zodanig worden omgevormd dat kostenbeheersing beter mogelijk wordt, kosteninformatie sneller en betrouwbaarder ter beschikking komt en er voor de centrale overheid één gesprekspartner komt die de gehele sociale verzekeringen vertegenwoordigt⁴⁾. Dat laatste vereist ongetwijfeld pijnlijke aantasting van bestaande bevoegdheden binnen de sociale zekerheid. Het laat echter de formele verantwoordelijkheid van de bedrijfsgenoten voor „hun” sector onverlet, terwijl het de centrale overheid een betere mogelijkheid biedt om in te spelen op de ontwikkeling der sociale verzekering. En dat is met het oog op de gewenste beheersing van het totaal der collectieve lasten toch niet te veel gevraagd.

H. M. van de Kar

---

3) In het eerste rapport van de Externe Commissie van Deskundigen van de SER wordt de vraag gesteld wat de ratio is van deze uiteenlopende procedures. In een volgend rapport zal de commissie op deze kwestie ingaan, *Informatiestromen en reservevorming in de sociale verzekering*, Amsterdam, april 1976, blz. 9.

4) Vgl. L. Lamers, Plaats en functie van de overheid bij de uitvoering van de sociale zekerheid, *Sociaal Maandblad Arbeid*, september 1977, blz. 559-568, waarin wordt gedacht aan een nieuw en van de uitvoering onafhankelijk orgaan dat de uitvoering van de sociale-verzekeringswetgeving moet gaan beheersen.

Passende arbeidsbemiddeling

DRS. H.J. VAN DE BRAAK

„De voorspelkracht is de toets waar het om gaat. Weke parameters, dat is het falen van de economie. In dat licht bezien moeten we nogal sceptisch zijn over het wetenschappelijk gehalte van de huidige macro-economie” 1). Als we Pen op zijn strenge woord mogen geloven, dan is de economie steeds minder de gezaghebbende wetenschap waarvoor zij wordt versleten. Met name worden door hem een tweetal bronnen van onwetendheid genoemd, die de economen voor verrassingen stellen en het vak een slechte reputatie bezorgen. De eerste groep lastig te voorspellen variabelen betreft *voorraadmutaties*, die uitgesteld of versneld kunnen worden. Bekend voorbeeld in dat kader vormt de consumptiefunctie, waarbij volgens de keynesiaanse theorie een betrouwbaar verband wordt verondersteld tussen het inkomen en de aankoop van consumptiegoederen. Vooral bij duurzame gebruiksgoederen (auto's bijv.) is die relatie onzeker, doordat de aankoop van zulke goederen in de tijd kan worden opgeschoven, gegeven bepaalde toekomstverwachtingen inzake inkomenspositie, prijspeil enz. Zulke consumptieve uitgaven zijn dus lastig te voorspellen.

Het zijn met name de onderzoeken van (en geïnspireerd op) Katona geweest, die steun hebben gegeven aan de kritiek op het veronderstelde stabiele verband tussen inkomen en consumptie. Opmerkelijk is trouwens, dat het accent bij de onderzoeken naar consumptief gedrag inmiddels is verschoven van de individuele besluitvorming naar de functie van groepsinvloeden en maatschappelijke ontwikkelingen 2), maar ook zelfs naar de *neurofysiologie* achter consumptief gedrag. Over dat laatste zegt Scitovsky bijvoorbeeld het volgende:

„The brain's activity, known as arousal, or activation, is manifest in electrical impulses which can be monitored by means of an electroencephalograph, and they appear on the electroencephalogram as waves, called EEG waves. The faster the electric discharges of neurons, the higher the level of arousal and the greater the frequency of EEG waves (measured in cycles per second) . . . Just as too much stimulation and the resulting too high arousal are unpleasant and prompt a desire to end it, so too little (or no) stimulation is also

unpleasant and leads to a desire for more. . . The low arousal of extraverts makes them often seek means of raising it toward the optimum, which explains their greater need of excitement and adventure; the high arousal of introverts explains their lesser need of raising it and their consequent preference for a safer and quieter life. The same difference in their average levels of arousal also explains the extraverts' higher consumption of stimulants, such as coffee, tea, tobacco, and the introvert's greater need and consumption of depressants, such as alcohol — a difference in market demand which is statistically well documented” 3).

Echter, de bevindingen van (macro-)sociologische en neurofysiologische onderzoeken zijn zeker nog niet van dien aard dat zij voldoende houvast opleveren voor macro-economische theorievorming.

De tweede bron van onwetendheid vormen de *saldi van grootheden*, die zich min of meer onafhankelijk van elkaar bewegen. Een voorbeeld van een dergelijk saldo, dat sterk de publieke aandacht trekt, is de werkloosheid. Zwakheden in de voorspelling van arbeidsvraag — afhankelijk van productie en produktiviteit — en arbeidsaanbod — dat zich op eigen kracht beweegt (jongelui verlaten de school, gehuwde vrouwen willen buitenshuis gaan werken enz.) — leiden tot gesaldeerde zwakheden in de voorspelling van werkloosheid. Pen meent, dat als de neoklassieke theorie gelijk had gehad en de substitutie van arbeid door kapitaal de vormen had aangenomen die de neoklassieke theorie impliceert, de werkloosheid veel groter was geweest dan de huidige. In het neoklassieke beeld, beheerst door een productiefunctie met een substitutie-elasticiteit van één, zou de werkloosheid in de jaren zeventig zijn gecumuleerd tot zo'n 25%. Een forse overschatting in de voorspelling van werkloosheid volgt ook uit de keynesiaanse theorie door het multiplier-effect. Niettemin blijft er groei in de productie en produktiviteit en stabiliseert het niveau van de werkloosheid zich op zo'n 5% 4).

Ook al lukt het aardig om met een combinatie van neoklassieke en keynesiaanse theorie-elementen de feitelijke gang van zaken enigermate te voorspel-

len, bepaald onbevredigend blijft de lastige voorspelbaarheid van het saldo tussen de vraag naar en het aanbod van arbeid. Het is dan ook niet verwonderlijk dat kwantitatieve en kwalitatieve discrepanties op de arbeidsmarkt een belangrijke plaats innemen in een recente publikatie als die van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid over de sociaal-economische consequenties van de veranderende verhouding tussen actieven en niet-actieven in de beroepsbevolking 5).

Passende vraag en passend aanbod

Op bladzijde 105 e.v. kan men lezen, dat in de discussie rond het werkloosheidsvraagstuk een deel van die werkloosheid (en daarmee tevens van een onjuist gebruik van werkloosheidsuitkeringen) wordt toegeschreven aan een te enge interpretatie van het begrip „passende arbeid”. Verruiming van het begrip zou wellicht gewenst zijn, ten einde met name de frictiewerkloosheid te kunnen terugdringen.

Aan het begrip passende arbeid liggen dan een tweetal uitgangspunten ten grondslag. Allereerst is er een soort ruilrelatie tussen de plicht tot werken en het recht op inkomen. Ten tweede duidt het begrip „passend” op het feit, dat de arbeidsplicht slechts kan gelden voor werklozen, voor zover een zekere billijkheid in acht wordt genomen. Dat wil zeggen, arbeid die te sterk afwijkt van dat-

1) J. Pen, *Economie: wat wij niet weten*, *Hollands Maandblad*, 19e jrg. no. 357-358, augustus-september 1977, blz. 14.

2) Zie bijv. Robert N. Mayer en Francesco M. Nicosia, *The sociology of consumption: searching for useful perspectives on society*, *The Journal of the European Society for Opinion and Marketing Research*, Vol. 5, no. 4, juli 1977, blz. 143-151.

3) Tibor Scitovsky, *The joyless economy: an inquiry into human satisfaction and consumer dissatisfaction*, Oxford, 1977, blz. 17, 22, 26, 27.

4) Pen, a.w., blz. 15, 16.

5) Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Maken wij er werk van?*, 's-Gravenhage, 1977.

gene waarvoor de werkloze — gezien zijn opleiding, ervaring, woonplaats, eerder verdiend loon, capaciteiten e.d. — in redelijkheid geschikt kan worden geacht, behoeft in beginsel niet te worden geaccepteerd.

Ook al onderkent de WRR het mobiliteitsbevorderend effect, dat uit een flexibele toepassing van het begrip passende arbeid resulteert, de conclusies leveren niets nieuws op: definiëring van het begrip in de wet verdient niet de voorkeur, omdat men dan voortdurend wordt genoopt tot wetswijzigingen (!); in de praktijk kan moeilijk worden vastgesteld waar de grens precies ligt tussen het zoeken naar werk en het misbruik maken van werkloosheidsuitkeringen; de combinatie van controlerende en dienstverlenende taken van arbeidsbureaus is moeilijk verenigbaar enz. Uitgewerkte voorstellen om bijvoorbeeld positieve sancties te hanteren bij herintreding in het arbeidsproces 6) treft men niet aan, waar immers wél wordt geconstateerd dat onder werklozen een grote mobiliteitsbereidheid bestaat. Ook de conclusies ten aanzien van de „passende vraag” zijn pover, zo niet triviaal. Het verschijnsel van de *selectiewerkloosheid* 7) — door toegenomen selectiviteit aan de vraagzijde vallen m.n. kansarme werkzoekenden uit de boot — denkt men te bestrijden door toepassing van negatieve sancties bij onjuiste of onzorgvuldige vacaturemelding. Zo ook wordt gedacht aan quoteringswetgeving, zoals die in de VS voorkomt, waarbij de personeelsamenstelling binnen bedrijven een afspiegeling dient te zijn van de opbouw van de beroepsbevolking in de regio waar die bedrijven zijn gevestigd. Evenzo dient naar de mening van de WRR de mogelijkheid van verplichte vacaturemelding nader te worden onderzocht. Het oordeel van Hoffman 8), dat het WRR-rapport niets nieuws bevat en dat de WRR er meer werk van moet maken, wil het zijn eerste adjectief rechtvaardigen, onderschrijf ik van harte

Passende bemiddeling

Eén van de manieren voor de WRR om uit zo'n vrijblijvende compilatie van vakliteratuur en beleidsdocumenten — kenmerkend voor doctoraalscripties, maar zeker onvoldoende voor advieswerk op regeringsniveau — te geraken, lijkt mij de entamering van degelijk onderzoek naar de omvang en betekenis van arbeidsbemiddeling. Daar immers komt naar voren hoe het begrip „passend” wordt gedefinieerd en gehanteerd door werkzoekers en vacature-aanbieders, maar ook door arbeidsbemiddelaars. (Trouwens, het gerommel bij de kabinetsformatie illustreert toch treffend hoe problematisch het is om de passende man op de passende plaats te krijgen resp. om hem daar vandaan te houden!

Veel mensen realiseren zich niet, dat ook bij minder belangrijke functies fors gerommeld en gerotzooid wordt).

Bovendien bestaat er al jaren kritiek op de manier waarop arbeidsbureaus, uitzendbureaus, selectie-instituten, adviesbureaus enz. functioneren. Maar (m.n. longitudinale) onderzoeken die de feitelijke gang van zaken scherp in beeld brengen, zijn er nauwelijks of ze worden angstvallig buiten bereik gehouden. Op die manier is het natuurlijk onmogelijk om vruchtbare ideeën te ontwikkelen over de gewenste gang van zaken bij „passende arbeidsbemiddeling”. Niettemin zijn inmiddels toch verdienstelijke pogingen ondernomen door bijvoorbeeld Lammertijn en Faase 9).

Laat ik ter afsluiting van deze kort uitgevallen beschouwing een vijftal *vraagpunten* formuleren, die voor zo'n onderzoek naar de (feitelijke en gewenste) omvang en betekenis van arbeidsbemiddeling van belang zullen zijn:

1. Wat komt er in de praktijk eigenlijk terecht van de *voortdurende* bemoeiing met het doel werkgevers en werkzoekenden behulpzaam te zijn? (Vgl. de Arbeidsbemiddelingswet van 1930).

Deze rubriek wordt verzorgd door de afdeling Sociaal-Economisch Beleid van de Erasmus Universiteit Rotterdam

---

2. In hoeverre is arbeidsbemiddeling niet één vorm van *welzijnszorg*, zodat een fijnmazig net zou kunnen worden ontworpen van zorgvoorzieningen? (arbeidsbureau — sociale dienst — buurt- en clubhuis — crisiscentrum — welzijnsinstellingen enz.) 10).

3. In hoeverre is het aanvaardbaar en effectief dat wel of geen *winst* wordt gemaakt op arbeidsbemiddeling, aangenomen dat bijvoorbeeld ook de terbeschikkingstelling van arbeidskrachten aan derden een element van arbeidsbemiddeling in zich bergt? 11).

4. In hoeverre heeft het eigenlijk zin om *dwang* te introduceren of zelfs te versterken in de arbeidsbemiddeling (verplichte vacaturemelding, intrekking van werkloosheidsuitkering e.d.); leidt dat niet tot een kwalitatieve verslechtering van de vertrouwensrelatie die aan elke authentieke bemiddeling ten grondslag ligt?

5. In hoeverre zou de *afhankelijkheidspositie* van de werkzoekende resp. de sollicitant of beoordeelde kunnen worden opgekrikt, gezien de keur van deskundigen die de tegenpartij zoal tot zijn beschikking heeft (personeelsfunc-

tionaris, testpsycholoog, controlerend arts, bedrijfsjurist, arbeidssocioloog enz.)? 12).

Het valt te hopen, dat de noodzaak van zulk onderzoek naar omvang en betekenis van (passende) arbeidsbemiddeling serieus wordt genomen. Voor steeds meer werkzoekenden geldt immers: „Help! Door wie wordt ik nu eens geholpen?”

---

6) Vgl. W. van Voorden, De gepastheid van het begrip „passend werk”, *ESB*, 27 augustus 1975, blz. 836.

7) B. de Gaay-Fortman en W. Thomas, Op een kruispunt III; waarheen met het werk?, *ESB*, 18 mei 1977, blz. 460-463.

8) L. Hoffman, Werk aan de winkel, *ESB*, 19 oktober 1977, blz. 1013.

9) F. Lammertijn, *Arbeidsbemiddeling en werkloosheid*. Leuven, 1977. L. Faase, *Arbeid en mobiliteit*, Rotterdam, 1977, m.n. blz. 267 e.v.

10) Vgl. J.P. Kuiper, *Arbeidsbemiddeling: een aspect van situationele zorg*, *Vijf preadviezen over tijdelijk werk*, Amsterdam, 1976, blz. 24-53.

11) Fred Kagie e.a., *Uitzendbureaus*, Odijk, 1977.

12) Vgl. Stichting Wetenschappelijk Onderzoek Vakcentrales, *De afhankelijke sollicitant*, Utrecht, 1974 en: idem, *De kwetsbare beoordeelde*, Utrecht, 1974.

ESB

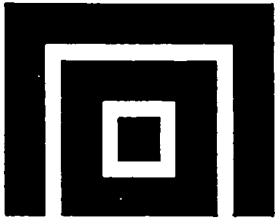
Mededeling

Opening Interfakulteit Bedrijfskunde Groningen

De Interfakulteit Bedrijfskunde van de Rijksuniversiteit Groningen organiseert op woensdag 22 februari 1978 ter gelegenheid van haar officiële opening een symposium over de stelling: „Het verlenen van individuele financiële steun door de overheid aan ondernemingen is in het algemeen (on)juist”. Sprekers zijn: Mr. P. C. Maas (Nationale Investerings Bank); J. H. ter Horst (FNV) en K. Fibbe (OGEM). Het symposium wordt afgesloten met een forum, waarvoor naast de sprekers zijn uitgenodigd: F. P. de Jong (Gebr. Levie) en T. Bijlsma (CNV) en dat onder leiding zal staan van Prof. Dr. A. Wattel.

Plaats: Academiegebouw, Broerstraat 5, Groningen. Tijd: van 11.00 tot 15.30 uur. Inlichtingen: Interfakulteit Bedrijfskunde, Pleiadenlaan 10, Postbus 2075, Groningen, tel.: (050) 11 82 83 of 11 82 84.

adverteer in ESB

Zetten de financieringsregelingen voor exporttekorten zoden aan de dijk voor de ontwikkelingslanden?

DRS. M. HULSMAN-VEJSOVÁ*

Voor ontwikkelingslanden die de opbrengst van hun uitvoer plotseling zien dalen, zijn er twee internationale regelingen waarop ze een beroep kunnen doen: het STABEX-stelsel en de CFF-regeling. STABEX is een compensatieregeling van de EG, ingesteld ten behoeve van de 52 staten in Afrika, het Caribisch gebied en de Stille Oceaan (ACP), die in de Lomé-conventie met de EG zijn verbonden. Voor landen die lid zijn van het Internationale Monetaire Fonds is de Compensatie-Financierings-Faciliteit, kortweg de CFF, ingesteld. Afgesproken is, dat de 26 lidstaten die als industriële of olie-exporterende landen worden aangemerkt, geen beroep op de CFF zullen doen. STABEX en CFF zijn in hun huidige vorm van begin 1976 af in werking. Nu er onlangs gegevens over het eerste boekjaar zijn vrijgekomen, kunnen we een indruk krijgen hoe de regelingen in de praktijk werken. De ervaring die met deze twee beleidsinstrumenten is opgedaan kan van nut zijn bij het zoeken naar oplossingen voor (uitvoer-)problemen van de ontwikkelingslanden.

De opzet van de regelingen

STABEX werkt in principe als volgt. Stel men wil voor een bepaald jaar de regeling toepassen. Allereerst wordt dan aan de hand van het voortschrijdend gemiddelde van de resultaten in de voorafgegane vier jaren vastgesteld, wat bij voortzetting van de huidige trend de opbrengst zou zijn van de levering door een ACP-land aan de EG van een twaalfstal (groepen van) produkten. Vervolgens gaat men na wat in werkelijkheid de opbrengst is geweest. Blijkt dat voor één of meer van de betreffende produkten de opbrengst van de handel van een ACP-land aan de EG bij de verwachting achter is gebleven, dan kan dat land vergoeding aanvragen, mits het vroeger ten minste een bepaald percentage (7½%) van zijn totale uitvoer-opbrengst met het betrokken product verdiende en mits het verschil tussen werkelijk verkregen en berekende opbrengst ten minste een overeengekomen deel (7½%) van de laatste bedraagt. De EG-commissie zal dan samen met het ACP-land de aanvraag beoordelen, waarbij er tevens op gelet wordt, hoe het betrokken land het in het algemeen in de handel doet. Als de aanvraag wordt toegewezen, krijgt het land een lening voor een bedrag gelijk aan het verschil tussen berekende en werkelijk behaalde opbrengst. Voor de armste landen zijn beide bovengenoemde percentages op

2½ gesteld; die landen krijgen de vergoeding in de vorm van een toelage. De Lomé-conventie heeft een grens gesteld aan het bedrag dat per jaar aan vergoedingen kan worden uitgekeerd. Vrij nauwkeurig is omschreven welke statistische gegevens voor STABEX gelden en onder welke voorwaarden bedragen kunnen worden uitgekeerd en moeten worden terugbetaald. De STABEX-regeling werd voor het eerst in 1976 toegepast en wel op de uitvoer-opbrengsten van 1975.

De CFF-regeling werd al in 1963 door het Internationale Monetaire Fonds ingesteld. Eerst toen in december 1975 bij Besluit no. 4912 (75/207) van de Uitvoerende Raad de bepalingen waren verruimd, kon er hulp van betekenis aan leden van het Fonds worden verstrekt. Bij dat besluit werden onder meer de beschikbaar gestelde bedragen verhoogd, maar de logische opzet van de regeling werd niet veranderd. Die opzet kan als volgt worden omschreven.

Het „tekort” waarop de vergoeding wordt gebaseerd is het bedrag waarmee de totale exportopbrengst in het betrokken jaar achterblijft bij de gemiddelde opbrengst van een tijdperk van vijf jaar rond dat jaar. Om het tekort te berekenen moet de opbrengst van de uitvoer in de twee jaren volgend op het teleurstellende jaar worden vooruitberekend. Het besluit van 1975 ver-

legde de grenzen die vóór die tijd aan de vooruitberekening waren gesteld, waardoor het berekende tekort hoger kon uitvallen. De leden van het Internationale Monetaire Fonds kunnen aanspraak maken op vergoeding van een deel van het berekende tekort. Dit deel mag binnen een periode van 12 maanden niet meer zijn dan een bepaald percentage van hun IMF-quotum (thans 50%, vóór december 1975 25%). Er is voorts een grens gesteld aan het bedrag dat een lid in totaal aan vergoeding kan opnemen (in december 1975 verhoogd van 50% tot 75% van het IMF-quotum). Ook kunnen de leden na de verruiming van 1975 de vergoeding wat eerder ontvangen, omdat een schatting mag worden gemaakt voor de tweede helft van het jaar waarin het tekort is geleden.

Twee bijzondere bepalingen werden door het besluit van 1975 niet aangetast. Ook nu nog komen tekorten pas voor vergoeding in aanmerking, indien ze als tijdelijk kunnen worden aangemerkt en grotendeels buiten verantwoordelijkheid van het betrokken land zijn ontstaan. En het blijft een voorwaarde dat het land in kwestie een tekort op zijn betalingsbalans heeft en bereid is te trachten dat samen met het IMF weg te werken.

Laten we de verschillen tussen STABEX en CFF nu kort samenvatten. Waar STABEX betrekking heeft op de opbrengst van de uitvoer van bepaalde goederen naar bepaalde landen, gaat het bij de CFF om de totale uitvoer-opbrengst van een land. Bij de STABEX-regeling worden de uitkeringen alleen op grond van het tekort berekend, terwijl de bedragen die volgens de CFF worden opgenomen niet alleen van de tekorten afhangen, maar ook van de quota van de aanvragers. Om voor een CFF-vergoeding in aanmerking te komen, moet een land een tekort op zijn betalingsbalans hebben en met het IMF samenwerken wat zijn beleid op het ge-

* Een Engelse versie van dit artikel zal binnenkort verschijnen (in enigszins aangepaste vorm) in *Intereconomics*, Verlag Weltarchiv GmbH, Hamburg.

Tabel 1. STABEX-uitkeringen en CFF-opnamen wegens uitvoertekorten in 1975

Land	STABEX-uitkeringen			CFF-opnamen					Inkomensgroep	Exporgroep
	Bedrag	Aandeel in goederen- uitvoer 1975 a)	Aandeel in uitvoer betrokken goed 1974 b)	Bedrag	Aandeel in goederen- uitvoer 1975 a)	Aandeel in tekort betalingsbalans 1975	Jaarlijks toestaan maximum bereikt	Gehele toegestane maximum bereikt		
		mln. VS- dollars	%		%	mln. VS- dollars	%	%		
Argentinië				127,3	4	10			V	C
Australië				380,8	3	78	x		V	C
Bangladesh				44,8	14	8			I	A
Barbados				4,1	4	12			V	A
Benin d)	8,8	26	25 (aardnoten)						I	A
Burundi d)	1,8	6	27 (katoen) 33 (huiden)						I	A
Kameroen	4,4	1	63 (katoen)	20,0	4	13	x		II	A
Centraal Afrikaanse Repu- blik d)	0,5	1		6,0	13	29			II	A
Chad				7,5	13	14	x		I	A
Chili				90,5	6	16	x	x	IV	B
Congo	9,1	4		7,5	3	21 c)	x		III	A
Cyprus				14,9	10	40	x		V	A
Dominicaanse Republiek				24,8	3	41	x		III	B
Egypte				107,7	7	8	x	x	II	B
Ethiopië d)	17,7	7	15 (koffie) 27 (huiden)						I	A
Fiji	0,8	½							IV	A
Ghana	6,4	1	11 (hout)						III	A
Griekenland				66,9	3	7			V	B
Guyana				11,6	3	50	x		III	A
IJsland				13,3	4	10	x		V	A
Israël				74,7	3	3	x		V	B
Ivoorkust	18,4	2		30,1	3	10	x		III	B
Jamaica				30,6	4	11	x	x	V	A
Kenya				27,5	5	15	x		I	A
Korea, Republiek				45,8	1	2	x		III	C
Laos, D.V.R.				3,7	...	...			I	...
Maleisië				106,8	3	57	x		III	C
Mali d)	0,9	1							I	A
Mauretanië				7,5	4	17	x		II	A
Mexico				213,5	6	5	x		IV	C
Marokko				65,1	4	12	x		II	B
Nieuw-Zeeland				116,6	5	8	x	x	V	V
Nigeria d)	7,3	9	39 (aardnoten) 20 (huiden)						I	A
Pakistan				103,6	10	10			I	B
Panama				20,8	6	14	x		IV	A
Papoea Nw Guinea				11,5	...	...	x		III	...
Peru				70,3	5	4	x		III	B
Filippijnen				89,2	4	10	x		II	C
Portugal				67,0	3	9	x		V	B
Roemenië				109,4	...	...	x		IV	...
Sierra Leone				14,4	11	23	x		I	A
Somaliland d)	2,4	3	12 (bananen) 33 (huiden)						I	A
Zuid-Afrika				184,6	2	8	x		V	C
Sri Lanka				18,2	3	17			I	A
Soedan d)	2,0	½	16 (huiden)	30,5	7	7			II	A
Tanzania d)	2,3	1		24,2	6	10	x		I	A
Thailand				76,9	4	13	x		II	B
Togo d)	3,3	3	39 (koffie)	8,6	7	253	x		II	A
Turkije				43,4	3	2			III	B
Oeganda d)	2,1	1		23,0	9	117	x		II	A
Boven-Volta d)	1,1	2							I	A
Uruguay				30,0	8	15			V	A
Vietnam, S.R.				35,9	...	...	x		I	...
West-Samoa d)	0,3	3		1,2	9	105			II	A
Yemen, D.V.R.				2,9	3 c)	2	x		I	A
Zaire				65,4	8 c)	83	x		I	A
Zambia				21,8	3	4			III	A
Totaal	89,6			2.702,4						

Bron: Commissie van de Europese Gemeenschappen, Rapport over de toepassing van het bij de Overeenkomst van Lomé ingevoerde stelsel voor de stabilisatie van de exportopbrengsten, (COM) 76, 656 def., Brussel, 9 december 1976; IMF, *International Financial Statistics*, verschillende nummers 1976, 1977; IMF, *IMF Survey*, 7 maart 1976. STABEX-uitkeringen en CFF-opnamen omgerekend in VS \$ tegen de gemiddelde wisselkoers van de EG-rekenenheid en SDR in de maand van resp. uitkering en opname. Uitvoergegevens beschikbaar in VS \$ in statistieken van het IMF over betalingsbalansen.

a) Voor Burundi, Kameroen, CAR, Nigeria en Boven-Volta aandeel in uitvoer van goederen en diensten. Uitvoer van Benin voor 1974.

b) Als aangegeven in EG (1976).

c) Aandeel in overschot betalingsbalans.

d) Landen die de STABEX-uitkeringen als gift ontvangen.

bied van de betalingsbalans aangaat; bij de STABEX-regeling is van zulke voorwaarden geen sprake. Bij STABEX wordt de trendwaarde, die als maatstaf geldt, alleen op grond van gegevens uit het verleden berekend; voor de schatting van tekorten volgens de CFF worden ook voorspelde toekomstige opbrengsten in aanmerking genomen. CFF-opnamen zijn leningen tegen een rente die in het eerste jaar 4% bedraagt en jaarlijks met ½% wordt verhoogd tot 6% in het vijfde jaar; STABEX-uitkeringen zijn renteloos en behoeven in sommige gevallen niet te worden terugbetaald. Het totale bedrag dat voor STABEX ter beschikking is, staat vast (375 mln. rekeneenheden, wat ongeveer overeenkomt met \$ 450 mln., voor een periode van vijf jaar; de toewijzing aan CFF is tot dusver niet aan een maximum gebonden. De potentiële begunstigen zijn wat STABEX betreft de 52 ACP-landen, en wat de CFF aangaat de 103 leden van het IMF die niet geïndustrialiseerd zijn of olie uitvoeren.

De werking van de regelingen: hoeveel wordt er uitgekeerd, wie profiteren ervan en om welke goederen gaat het?

In de tekst en de vier tabellen die nu volgen worden met „STABEX-uitkeringen” bedoeld de bedragen die in juli 1976 aan 18 ACP-landen zijn uitgekeerd, met een enkele aanvulling in oktober 1976 en februari 1977, om ze schadeloos te stellen voor de teleurstellende opbrengst van hun uitvoer in 1975. Op dezelfde manier vallen onder „CFF-opnamen” de financieringstransacties ter overbrugging van tekorten sinds de verruiming van 1975, en met name in het tijdvak tussen 3 februari 1976 en 7 februari 1977, afgesloten met 48 leden van het Internationale Monetair Fonds die in 1975 een terugslag in hun uitvoer ondervonden. De landen en bedragen staan in tabel I vermeld. Om wille van de vergelijkbaarheid zijn de bedragen in Amerikaanse dollars omgerekend; STABEX-uitkeringen worden gewoonlijk in EG-rekeneenheden genoteerd, CFF-opnamen in Speciale Trekkingsrechten (SDR's).

Om welke bedragen gaat het?

Voor de meeste landen die een STABEX-uitkering ontvingen of CFF-geld opnamen, lag het bedrag dat ze kregen tussen de drie en tien procent van de totale opbrengst van hun goedere uitvoer in 1975 (zie tabel I).

De bedragen die in 1976 bij de CFF zijn opgenomen, vormden een veelvoud van wat er eerder was opgenomen. De sterke uitbreiding is vooral te danken aan de verruiming van 1975; als de voordien geldende regels ook in 1976

hadden gegolden, zou in dat jaar slechts SDR 0,5 mrd. zijn verstrekt in plaats van 2,3 mrd., dus ongeveer een vijfde deel van dat bedrag. Naar schatting heeft het opheffen van de limiet voor de voorspelde opbrengsten 1) op zich een verhoging met SDR 1,5 mrd. teweeggebracht en de verruiming van de opnamemogelijkheid in verhouding tot de quota een verhoging met 1,2 mrd. De twee wijzigingen samen, waarvan de effecten elkaar gedeeltelijk overlappen, hebben ertoe geleid dat SDR 1,8 mrd. meer kon worden opgenomen.

In totaal is aan CFF-geld ongeveer dertig maal zoveel uitbetaald als aan STABEX-geld. Daarbij valt te bedenken dat de CFF-opnamen uit de eigen middelen van het IMF worden verschaft, terwijl de STABEX-uitkeringen deel uitmaken van de financiële hulp waartoe de EG-leden zich ten opzichte van de ACP-landen hebben verbonden bij de Lomé-conventie. Meer dan de helft van de STABEX-uitkeringen (in tabel 1 met d) gemerkt) zijn giften à fonds perdu.

Welke landen profiteren van de regelingen?

Van de STABEX-klienten behoren er zestien tot de ontwikkelingslanden in Afrika ten zuiden van de Sahara, en twee zijn landen in de Stille Oceaan. De klienten van de CFF zijn over alle vijf werelddelen verspreid: zes Europese landen, zeventien staten in Afrika, tien in Latijns-Amerika, elf in Azië en vier in Oceanië. Sommige van deze landen kunnen nauwelijks als ontwikkelingsland worden aangemerkt, ook al zijn ze niet geïndustrialiseerd en voeren ze geen olie uit (Australië, Nieuw-Zeeland, Zuid-Afrika, IJsland). Negen van de 18 landen die STABEX-uitkeringen hebben gekregen, hebben ook CFF-geld opgenomen.

Om welke producten gaat het?

Bijna de helft van alle STABEX-uitkeringen had betrekking op hout; daarop volgen in belangrijkheid koffie, katoen, huiden en aardnoten. Ook teleurstellende resultaten van de uitvoer van bananen, cacao, kokosolie en oliekoeken werden ten dele gecompenseerd.

De EG-commissie vat de STABEX-uitkeringen op als een soort verzekering van de ACP-staten tegen twee risico's, waarvan het ene met werkloosheid, het andere met ziekte is te vergelijken. Naar analogie van de werkloosheidsverzekering heeft de EG verliezen vergoed die ontstonden doordat er, wegens de economische terugslag, in de EG maar weinig vraag was naar bepaalde in te voeren goederen. Van de compensatie-uitkeringen in 1975 had 68% betrekking op goederen die door de economische achteruitgang waren ge-

Tabel 2. Verdeling van STABEX-uitkeringen en CFF-opnamen in 1975 over ontvangende groepen landen met verschillend BNP per hoofd

Ontvangende groepen landen a)	STABEX-uitkeringen				CFF-opnamen			
	Aantal landen	Aandeel van de groep in totale ontvangende bevolking %	Aandeel van de groep in totale STABEX-uitkeringen %	Gemiddelde uitkering per capita VS dollars	Aantal landen	Aandeel van de groep in totale ontvangende bevolking %	Aandeel van de groep in totale CFF-opnamen %	Gemiddelde opname per capita VS dollars
Alle ontvangende landen waarvan met een BNP per capita van	18	100	100	0,71	48	100	100	3,55
		(= 126 mln.)	(= VS \$ mln. 89,6)			(= 760 mln.)	(= VS \$ mln. 2.702,4)	
I < \$ 200	8	55	47	0,61	11	36	13	1,28
II \$ 200 - \$ 374	6	31	14	0,32	11	24	16	2,42
III \$ 375 - \$ 699	3	13	38	2,10	10	16	14	3,08
IV \$ 700 - \$ 999	1	1	1	1,35	4	12	16	4,65
V \$ 1.000 en meer	0	0	0	0	12	12	41	11,75

Bron: Wereldbank, *World Bank Atlas*, 1976 en bronnen van tabel 1.

a) Classificatie van inkomensgroepen op basis van 1973 BNP-cijfers van de Wereldbank. Inkomensgroepen gekozen in overeenstemming met OECD, Development co-operation, *DAC Review*, 1976.

troffen (hout, huiden en vellen, katoen). Als „verzekering tegen ziektekosten” heeft de STABEX-regeling de verliezen verzacht die door natuurrampen aan de productie van uit te voeren goederen waren toegebracht (misooft ten gevolge van ziekte, droogte, storm enz.);

Deze rubriek wordt verzorgd door de afdeling Balanced International Growth van het Nederlands Economisch Instituut en het Centrum voor Ontwikkelingsprogrammering van de Erasmus Universiteit Rotterdam

daaraan werd de resterende 32% van de uitkeringen besteed. Tabel 1 laat zien dat de STABEX-uitkeringen inderdaad aanzienlijk zijn geweest in verhouding tot het bedrag dat de totale uitvoer van de betrokken produkten naar alle bestemmingen vertegenwoordigt.

In totaal hebben 48 IMF-leden wegens teleurstellende exportopbrengsten geld opgenomen volgens de CFF-regeling. Bij 42 van hen ging het om een twaalfstal goederensoorten (koper, wol, rund- en kalfsvlees, katoen, rubber, hout, suiker, tin, aluminium en bauxiet, fosfaat, jute en juteprodukten, kokosprodukten). Het IMF schat 2) dat die 42 leden samen een bedrag aan CFF-geld hebben opgenomen dat overeenkomt met bijna tweederde van wat de export van die 12 goederensoorten te weinig heeft opgebracht. De bedoelde 42 landen namen in geld uitgedrukt meer dan de helft van de wereldhandel in die produkten voor hun rekening.

Waardering

STABEX en CFF zijn beleidsinstrumenten om op korte termijn de exportopbrengsten te stabiliseren. Ze zijn niet

in de eerste plaats opgezet als instrumenten van ontwikkelingshulp, maar beogen indirect toch wel de economische groei van de ontwikkelingslanden sneller te doen verlopen 3). De CFF-regeling is met name ingesteld op snelle hulp aan arme IMF-leden die tijdelijk met betalingsbalansproblemen tobden. Het zou interessant zijn de resultaten van STABEX en CFF af te kunnen meten aan de manier waarop de uitkeringen en opgenomen bedragen in de ontvangende landen zijn besteed, en aan de uitwerking daarvan op bijv. de economische ontwikkeling, de groei, het inkomen van exporteurs, toekomstige uitvoer en de stand van de betalingsbalans. Helaas hebben we daaromtrent (nog) geen gegevens. We zullen dus op het moment ermee moeten volstaan de STABEX- en CFF-betalingen in verband te brengen met het inkomenspeil, de bevolking, de hoeveelheid uitgevoerde goederen en de tekorten op de betalingsbalans van de ontvangende landen.

Verdeling van STABEX-uitkeringen en CFF-opnamen over landen met verschillend BNP per hoofd van de bevolking

We hebben de landen die STABEX- of CFF-geld hebben ontvangen in vijf groepen ingedeeld al naar hun BNP per hoofd van de bevolking. Vervolgens hebben we berekend, hoe groot het aandeel van elke groep in de totale STABEX- en CFF-uitbetalingen is geweest. De uitkomsten van deze bewerkingen staan in tabel 2 vermeld; ze geven aanleiding tot de volgende opmerkingen.

Meer dan de helft van de STABEX-uitkeringen is gegaan naar landen met

1) IMF, *IMF Survey*, 7 maart 1976.

2) IMF, *IMF Survey*, 7 maart 1976.

3) Zie bijv. art. 16 van de Lomé-conventie, en Besluit van de Uitvoerende Raad no. 4912 - (75/207) van 24 december 1975, lid 1.

een BNP per hoofd van minder dan \$ 200. In deze groep landen woont ook bijna de helft van de totale bevolking der landen die STABEX-geld hebben ontvangen.

De verdeling van CFF-opnamen over de vijf groepen komt ongeveer overeen met de verdeling van de bevolking, behalve wat de hoogste en laagste inkomensgroepen betreft: de groep landen met het laagste inkomen en de meeste mensen ontving het minste geld; de groep landen met een BNP per hoofd van \$ 1.000 en meer verkreeg 40% van het uitbetaalde CFF-geld, hoewel die landen maar 12% van de bevolking in CFF-ontvangende landen vertegenwoordigen.

De gemiddelde vergoeding per hoofd was bij de CFF hoger dan bij STABEX, maar was toch in absolute cijfers nog laag.

STABEX-uitkeringen, CFF-opnamen en de tekorten op de betalingsbalans van de ontvangende landen

In tabel 1 ziet men hoeveel de STABEX-uitkeringen en CFF-opnamen hebben bedragen in procenten van het tekort op de betalingsbalans van de afzonderlijke ontvangers. Die ontvangers zijn weer naar hun BNP per hoofd in vijf groepen ingedeeld, en voor elke groep is het totaal aan tekorten op de betalingsbalans vergeleken met de respectieve STABEX-uitkeringen en CFF-opnamen (zie tabel 3).

In verhouding tot de tekorten op de betalingsbalans zijn de CFF-opnamen in het algemeen groter geweest dan de STABEX-uitkeringen, behalve voor landen met een BNP per hoofd tussen de \$ 375 en \$ 700. De landen uit de laagste inkomensgroep hebben ongeveer een achtste van hun tekort op de betalingsbalans aan CFF-geld opgenomen. Uit tabel 1 blijkt dat 35 van de 48 CFF-begunstigden aan hun jaarlijkse maximum toe zijn, maar toch in de meeste gevallen niet meer dan een klein gedeelte van hun tekort op de betalingsbalans hebben gedekt. Helaas maakt het IMF geen gegevens openbaar over de geschatte opbrengsttekorten die door de CFF-opnamen zouden moeten worden goedge maakt, zodat het ook niet mogelijk is vast te stellen, welk percentage van de opbrengsttekorten door de opnamen wordt gedekt. Het valt evenmin na te gaan in hoeverre de opnamen op schattingen van tekorten aan opbrengst, en in hoeverre op de IMF-quota zijn gebaseerd. Wel valt uit de eerder aangehaalde IMF-studie 4) op te maken uit gegevens voor een aantal uitgezochte grondstoffen en landen, dat circa tweederde deel van de berekende opbrengsttekorten door de opnamen werd gedekt.

Bij de beoordeling van het nut van de CFF moet ook de bijdrage die de regeling levert tot het stabiliseren van de

Tabel 3. STABEX-uitkeringen en CFF-opnamen in 1975 in verhouding tot de totale tekorten op de betalingsbalansen van ontvangende groepen landen met verschillend BNP per hoofd

Ontvangende groepen landen a)	STABEX-uitkeringen			CFF-opnamen b)		
	Totale uitkering aan groep	Totaal tekort op de betalingsbalans van de groep	Uitkeringen als percentage van het totale tekort op de betalingsbalans	Opnamen van de groep	Totaal tekort op de betalingsbalans van de groep	Opnamen van de groep als percentage van het totale tekort op de betalingsbalans
	mln. VS \$		%	mln. VS \$		%
Alle ontvangende landen waarvan met een BNP per capita van	89,6	1.583,8	6	2.541,9	28.076,4	9
I < \$ 200	42,3	597,9	7	308,5	2.426,2	13
II \$ 200 - \$ 374	12,7	665,1	2	435,7	4.171,2	10
III \$ 375 - \$ 699	33,9	304,8	11	362,1	6.432,6	6
IV \$ 700 - \$ 999	0,8	16,0	5	324,8	4.766,0	7
V \$ 1.000 en meer	0	0	0	1.110,8	10.280,4	11

Bron: zie tabel 2.

a) Zie noot a) van tabel 2.

b) Laos, Papoea Nw. Guinea, Roemenië en Vietnam zijn niet begrepen in de analyse van de tabellen 3 en 4 wegens het gebrek aan recente handelscijfers voor deze landen.

Tabel 4. Verdeling van CFF-opnamen in 1975 over ontvangende groepen landen met verschillend aandeel in werelduitvoer

Ontvangende groep landen	Antal landen	Aandeel van de groep in totale uitvoer van ontvangers	Aandeel van de groep in totale tekort op de betalingsbalans	Aandeel van de groep in totale CFF-opnamen	Gemiddelde opnamen per land	Opnamen van de groep als percentage van haar tekort op de betalingsbalans	Aandeel van de groep in uitvoer van niet-industriële niet tot de OPEC behorende landen
		%	%	%	mln. dollars	%	%
Alle ontvangende landen	44	100	100	100	57,8	9	48
waarvan met een aandeel in de werelduitvoer van							
A. < 0,1%	24	12	13	18	19,0	13	6
B. 0,1% - 0,24%	13	31	47	37	72,1	7	15
C. 0,25% en meer	7	57	40	45	164,0	10	27

Bron: GATT, International trade 1975/1976, Genève, 1976 en bronnen van tabel 1.

internationale handel in ogenschouw worden genomen. Men kan zich voorstellen dat landen met veel internationale handel grote bedragen — in absolute cijfers — nodig hebben om hun tekorten op de betalingsbalans te financieren. Bij het quotastelsel van het IMF, dat de doorslag geeft bij de verdeling van de CFF-opnamen, wordt inderdaad rekening gehouden met de mate waarin de leden aan de internationale handel deelnemen. Tabel 4 geeft de resultaten van een beoordeling in die zin; de cijfers geven aanleiding tot de volgende opmerkingen.

Gemiddeld is het zo dat hoe meer een land exporteert, hoe meer het aan CFF-geld opneemt. Bij indeling van de CFF-ontvangers naar uitvoerprestatie blijkt dat telkens het aandeel in de totale uitvoer, het aandeel in het totaal van tekorten op de betalingsbalans en de CFF-opnamen een tamelijk vast patroon opleveren. Het valt op dat bij de groep landen met vrij lage uitvoercijfers een groter deel van het tekort op de betalingsbalans door CFF-op-

namen werd gedekt dan bij de twee andere groepen.

Slotopmerkingen

• Het STABEX-stelsel schijnt in het eerste jaar dat het in werking was vooral tegemoet te zijn gekomen aan de ontwikkelingsbehoeften van de ontvangende landen, getuige de manier waarop de uitkeringen over de inkomensgroepen zijn verdeeld, de condities waarop het geld is verstrekt, en de financieringswijze. Bij de CFF schijnt voornamelijk te zijn gestreefd naar evenwicht in de internationale handel, door financieringsmiddelen te verschaffen aan grondstoffen exporterende landen die met een tekort op de betalingsbalans kampen, waarbij dan het deelnemingspercentage van die landen in de internationale handel in aanmerking is ge-

4) IMF, *IMF Survey*, 7 maart 1976. Zie ook eerder in dit artikel.

nomen. Men kan stellen dat beide regelingen hebben bijgedragen tot de doeleinden die bij de instelling ervan voor ogen hebben gestaan.

• Er is op verschillende gronden kritiek op de regelingen geleverd. Er is bijv. op gewezen dat het totaal aan STABEX-uitkeringen toch wel heel gering is geweest. Het feit dat bij STABEX de nadruk ligt op de handel in grondstoffen zou ertoe kunnen leiden dat de verwerking in de ontwikkelingslanden zelf en ook hun onderlinge handel wordt afgeremd. Verder kunnen alleen ACP-landen van de STABEX-regeling profiteren.

Wat de CFF betreft worden o.a. de volgende punten van kritiek naar voren gebracht. De levering van diensten telt bij de berekening van de tekorten niet mee. Zelfs met de verruiming van 1975 is er nog geen verband tussen de berekende tekorten en de werkelijke opbrengst van de uitvoer. De in feite opgenomen sommen bedragen ook nu nog

slechts een deel van de tekorten zoals die nu door het IMF worden berekend, want de opnamen mogen een bepaald gedeelte van het IMF-quotum van het betrokken land niet te boven gaan. Zulke aanmerkingen houden steek. Om eraan tegemoet te komen zouden de fondsen waaruit voor STABEX en CFF wordt geput flink versterkt moeten worden.

De verhouding van de STABEX-uitkeringen en CFF-opnamen tot een paar belangrijke kapitaalstromen kan als volgt worden weergegeven. De CFF-opnamen in 1976 bedragen ongeveer een vierde van de middellang lopende Eurokredieten 5) die in hetzelfde jaar zijn verstrekt aan ontwikkelingslanden die geen olie exporteren, en ruim een tiende van de netto stroom particulier kapitaal die in 1975 uit DAC-landen naar ontwikkelingslanden en multilaterale instellingen is gevloeid 6). De STABEX-uitkeringen hebben in 1976 ongeveer 2% bedragen van de in 1975 in totaal geregistreerde netto stroom van

middelen naar Afrika ten zuiden van de Sahara, afkomstig uit DAC-landen en van multilaterale instellingen 6).

• Hoe onvolmaakt en beperkt ook, de twee regelingen hebben in 1976 gewerkt. De ACP-landen die van STABEX profiteren hebben er openlijk hun tevredenheid over uitgesproken. Dit zijn feiten die best eens mogen worden genoemd. Gezien de praktijk van 1976 lijkt stabilisatie van exportopbrengsten voor de internationale gemeenschap een bruikbaar werktuig te zijn; de ermee opgedane ervaringen pleiten voor verdere uitbreiding van de regelingen. Er zijn nog niet veel zoden aan de dijk gezet bij het financieren van exporttekorten van ontwikkelingslanden, maar er is in ieder geval een hoopvol begin.

Marie Hulsman-Vejsová

5) IMF, *IMF Survey*, 4 april 1977.

6) OECD, Development co-operation, *DAC 1975 Review*, Parijs, november 1976.

J. G. L. M. Willems: Ondernemingen, bedrijfsleven en maatschappij. Een beknopte inleiding tot de theorie van maatschappelijke productieorganisatie. Stenfert Kroese, Leiden, 1977, 293 blz., f. 47,50.

In de bekende serie *Bedrijfseconomische Monographiën* is het boek van Willems alweer het 55e. De eerste *Monographic* uit de serie behandelt een budgetteringsonderwerp van de hand van J. E. Spinoza Cattela. Een tweede druk daarvan kon ik onlangs antiquarisch bemachtigen, het dateert van 1946. De historische kostprijs bedroeg f. 11,50. Een redactioneel voorwoord van J. G. Stridiron benadrukt de bedrijfseconomische aard van de toenmaals voor ogen staande serie.

Het boek van Willems behandelt een onderwerp dat bekend staat als „externe organisatie” en heeft hoegenaamd geen relatie met de bedrijfseconomie. Ook in de opsomming van aanrakingspunten van de theorie van de externe organisatie met andere leerstukken uit de economie komt de bedrijfseconomie niet voor (blz. 7). Men moet dus aannemen, dat de uitgever met de opmerking van dit werk in deze serie het bindend element van de bedrijfseconomie heeft laten vallen, om des te meer de kwalitatieve reputatie van de „*Monographiën*” te kunnen benutten.

Aan deze kwalitatieve aspiraties is de auteur naar mijn smaak tegemoet gekomen. Het is een goed leesbaar boek geworden, dat zijn weg naar de lezers

als een „beknopte inleiding” (blz. V) zeker zal vinden.

Onder „lezers” zal men in de eerste plaats moeten verstaan de economiestudenten aan de GU te Amsterdam. Op bladzijde 7 wordt immers opgemerkt, dat alleen daar „de theorie van externe organisatie in Nederland als zelfstandig leerstuk voorkomt”. Hiermede wordt een tipje opgelicht van de sluier over een groter probleem. Zo wordt bijvoorbeeld Stigler geciteerd, die meent dat „there is no such subject as industrial organisation”, omdat de centrale vraagstukken van externe organisatie, zoals de problemen van bedrijfsgrootte en bedrijfsconcentratie zeer wel op hun plaats zijn binnen de normale, oudere, micro-economische prijstheorie of allocatietheorie (blz. 5). Terecht wordt door Willems opgemerkt, dat de allocatietheorie — in haar onderzoek naar de wijze waarop de allocatie van productiefactoren tot stand komt — zich beperkt tot bestudering van de wetten van de prijsvorming. Daarbij moeten er minstens veronderstellingen worden gemaakt over de structuur van het bedrijfsleven, met name de marktstructuur, die een belangrijke invloed op de prijsvorming kan uitoefenen. Men komt dan het gedach-

tenspinsel van de volledige mededinging nogal eens tegen, waarvan de analytisch vruchtbare spanning tussen werkelijkheid en vereenvoudigde modelmatige weergave reeds lang is uitgeput. Overdosering heeft ook hier het middel erger gemaakt dan de kwaal. Illustratief is de verzuchting van de voorzitter van de „American Economic Association”, Robert A. Gordon, in zijn jaarrede van 1976 1): „And so, as power blocs multiplied a pluralistic world, as firms grew larger and as conglomerates were added to vertical and horizontal combinations, as advertising expenditures mounted to influence spending out of rising discretionary income, as the problem of externalities became ever more important, and as the role of government in the functioning of markets steadily increased, micro-economic theory largely averted its eyes and became ever more enamored of hypothetical systems of general equilibrium under conditions of perfect competition”.

Tegen deze achtergrond is een werk te verwelkomen, dat juist het volle licht werpt op de structuur van het bedrijfsleven, deze probeert te beschrijven, te verklaren, en te waarderen.

Het is inmiddels te hopen, dat de traditie van de Amsterdamse Economische Faculteit ook elders wordt opgenomen door het richten van wetenschappelijke belangstelling op de structuur van onze economie in tijden waarin er een Structuurnota van Economische Zaken verschijnt, de bedrijfstakproblematiek aan de orde van de dag is en de benodigde kennis om met name herstructureringsprocessen met enig succes te doen verlopen, zo pijnlijk ontbreekt. De jongste wetenschappelijke instellingen, die wat

1) *American Economic Review*, Vol. 66, no. 1.

minder onder de druk staan van het traditionele economie-onderwijs. hebben wat dit betreft een bescheiden begin gemaakt; men denke aan het werk van De Jong bijvoorbeeld (Nijenrode) en aan de Delftse Interfaculteit Bedrijfskunde, waaraan de oprichting van een o.a. in de bedrijfstakproblematiek gespecialiseerd researchinstituut wordt overwogen.

De zoëven genoemde elementen van beschrijving, verklaring, voorspelling, waardering en toepassing vormen globaal genomen ook de indeling van het boek. De delen I, II en III (125 blz.) vormen het beschrijvende element. Bij een werk als dit zou hierin de grootste kracht moeten liggen. Na de introductie van de kernbegrippen (deel I) en enkele historische lijnen (deel II) volgt de eigenlijke beschrijving („Enkele karakteristieken van het huidige bedrijfsleven in ontwikkelde landen”). Willems geeft in dit deel meer Amerikaans cijfermateriaal dan gegevens over Nederland. Gezien de beschikbaarheid van data over bijvoorbeeld de concentratiegraad in bedrijfstakken is dit weliswaar te verwachten, maar mijns inziens worden ten onrechte enkele onderzoeken over de Nederlandse situatie niet vermeld. Bijvoorbeeld kan het onderzoek van Booy en Pelupessy niet onvermeld blijven 2). Bovendien bestaat er enig comparatief materiaal over enkele EG-lidstaten, wat eveneens onvermeld blijft 3).

Het beschrijvende deel overziende, moet me van het hart dat hier toch sprake is van een gemiste kans. De „beschrijving” hangt dicht aan tegen de vele in omloop zijnde populaire verhalen over reuze-ondernemingen. De lezer wordt weinig geprikkeld tot veronderstellingen, die in het verklarende deel (deel IV) behandeld zouden kunnen worden. Het blijft bij het verschijnsel van de grote onderneming, wat inderdaad in het verklarende deel uitvoerig aan de orde komt. Andere zeer belangrijke verschijnselen met betrekking tot de externe organisatie, zoals de *per bedrijfstak verschillende* concentratie-, diversificatie- en organisatiegraad (dit is de mate waarin het gedrag van brancheleden door middel van formele of informele afspraken wordt gecoördineerd) blijven geheel of bijna geheel buiten beschouwing. De beschrijving wordt nu overschaduwed door het grootteverschijnsel *als zodanig*, een analyse van verschillen per bedrijfstak wordt bijvoorbeeld niet gemaakt. Dit wrekt zich in het verklarende deel, waarin de beschreven verschijnselen worden geanalyseerd. Dat Willems dan een beroep moet doen op wat „ouderwetse” kosten-schaalgroottetheorieën (Limperg wordt uitvoerig aangehaald) is te verwachten en enigszins teleurstellend. Het verschijnsel van de grote „one product-firm” wordt bijvoorbeeld verklaard met behulp van „economics of scale” (blz. 142), waarna de vraag, waar-

om er dan zoveel kleine ondernemingen bestaan, niet bevredigend kan worden beantwoord. („... de kleinere onderneming kan vooral begrepen worden vanuit bestaansmogelijkheden, doch nauwelijks vanuit specifieke voordelen”, blz. 147). Had het niet meer in de traditie van deze empirisch geïnteresseerde tak van de economie gelegen om de problemen die de theorie (van kostenminimalisatie) oproept te vermijden en andere wegen in te slaan? Op enkele plaatsen worden deze door Willems zelf al aangegeven. Zo spreekt hij over „de groei drang welke van bepaalde *intern-organisatorische* configuraties kan uitgaan” (blz. 152), „moderne modellen van *interne organisatie* hebben de externe relaties sterk vereenvoudigd” (blz. 157), „zoals zoveel extern-organisatorische verschijnselen, kan ... de samengestelde onderneming mede begrepen worden vanuit de mogelijkheden ... tot behoorlijke *interne organisatie*” (blz. 171) en „zoals zoveel extern-organisatorische verschijnselen moet tot slot de multinationale onderneming ook begrepen worden vanuit de mogelijkheden ... voor het leiden van zeer grote en verspreid gevestigde ondernemingen” (blz. 177, cursivering in deze citaten: De Feyter). Deze passages verschijnen steeds als toegift („tot slot ...”) bij de hoofdstukken ter verklaring van afzonderlijke groeiverschijnselen, zoals de multinationale, de gediversificeerde, de geïntegreerde of de multi-plant-onderneming. De organisatiekundige (ter voorkoming van misverstand: *intern-organisatorische*) verklaringsmogelijkheden komen dus systematisch terug, na de verplicht aandoende en al zo vaak herhaalde uiteenzetting over transportkosten, optimale projectie van productiemiddelen enz., maar worden — helaas — niet gebruikt. Met andere woorden de andere (mijns inziens meer belovende) wegen tot verklaring van de externe organisatie worden wel aangegeven, maar niet gebruikt, met als gevolg een wat onbevredigend eindresultaat.

In deel V wordt de ontwikkeling van het bedrijfsleven als geheel verklaard door middel van behandeling van machtsfactoren, zoals de marktform en de marktmacht. Ook omkoping komt hierbij aan de orde. Aan het slot van dit deel lezen we dat het erom ging aan te tonen dat de machteloze winststrevende uit de klassieke theorie niet meer bestaat (blz. 215). Dit wordt inderdaad aangetoond, maar niet verklaard, zodat dit deel mijns inziens in het beschrijvende deel zou hebben thuisgehoord. Dat zou evenwel de noodzaak om het instrumentarium ter verklaring van de extern-organisatorische verschijnselen met intern-organisatorische omstandigheden aan te vullen nog aanzienlijk hebben vergroot.

De delen VI, VII en VIII behandelen ten slotte de elementen van voorspelling, waardering en toepassing van de theorie der externe organisatie.

In deel VI (voorspelling) wordt de Marxistische concentratietheorie behandeld en gecontrasteerd met die van Penrose (endogeen) en De Jong (exogeen). Dit korte deel (23 bladzijden) is naar mijn smaak het beste geslaagd gezien de splitsing van interne („endogene”) en externe („exogene”) aanknopingspunten voor de voorspelling, geplaatst in het licht van oude theorieën (behalve de Marxistische bijvoorbeeld ook die van Marshall en Berle en Means).

Deel VII (waardering) gaat wel zeer summier in op het begrip „wenselijke mate van concurrentie” (onder andere bij Clark en Bain). Het is volgens Willems een „functionele” benadering — hij spreekt zelfs van „werkelijk” functioneel —, waarbij dan tegelijkertijd weer wordt gezegd (blz. 250) dat het een „weinig exacte” benadering is. Dit is uiteraard juist, maar zou te ondervangen zijn geweest door middel van een feitelijke behandeling van dit begrip in de context van verschillende bedrijfstakken. Wat wenselijk is in de ene bedrijfstak, geeft geen informatie over wat wenselijk is in de andere. Amsterdamse economen hebben overigens met betrekking tot onderzoek per bedrijfstak wel het een en ander gepresteerd, maar dat wordt nu juist hier niet gebruikt.

Ook dit wrekt zich, nu in het deel over de toepassing van de verworven inzichten, als er onder andere bij de weergave van de rechtspraak naar aanleiding van de artikelen 85 en 86 van het Verdrag van Rome geen onderscheid is gemaakt tussen een geoorloofd en een ongeoorloofd kartel. De gronden waarop het Hof van Justitie per afzonderlijke Kartelcasus tot dit oordeel komt (geoorloofd of ongeoorloofd) bevatten steeds een considerans over de stand der concurrentie in de betreffende bedrijfstak.

Komend tot een slotsom meen ik, ondanks de kritiek op onderdelen, dat het werk als geheel waardering verdient. Als inleiding voorziet het duidelijk in een behoefte. Als resultaat van samenwerking tussen een aantal Amsterdamse economen leidt het voorts naar de conclusie dat het hier betreden probleemgebied hoogst relevant is, nog veel empirische toetsing vergt en met name vraagt om theoretische koppeling van intern organisatorische en extern organisatorische verschijnselen.

C. A. de Feyter

2) H. Booy en W. Pelupessy, De ontwikkeling van de concentratie in de Nederlandse nijverheid in de periode 1930-1963. *De Economist*, 1971, en H. Booy en H. A. Koekoek, Onderzoek betreffende de concentratiegraad. in: W. Begeer, L. H. Klaassen en J. R. Zuidema (eds.), *Economie dezer dagen; opstellen aangeboden aan Prof. Drs. H. W. Lambers ter gelegenheid van zijn 25-jarig hooglerarschap*, UPR, Rotterdam, 1973.

3) K. D. George en T. W. Ward, *The structure of the industry in the EEC. An international comparison*, Cambridge, 1975.

In deze publikatie zijn een serie artikelen gebundeld, die in 1976 in *die Zeit* verschenen rond het thema „Bildungsreform gescheitert?“. Becker, directeur van het Max-Planck-Institut für Bildungsforschung in Berlijn, opende de discussie met een drietal artikelen, die voor deze gelegenheid tot één geheel zijn omgewerkt. Maier, Glotz en Dahrendorf — duidelijk mede reagerend vanuit een verschillende politieke achtergrond (ze zijn lid van resp. de CSU, de SPD en de FDP) — geven vervolgens hun visie; ze leveren daarbij tevens commentaar op Becker. In een slotwoord reageert Becker op zijn beurt op de bijdrage van zijn commentatoren. Ondanks enige verschillen met de onderwijssituatie in ons land (bijv. federalisme, partijpolitieke situatie en anders georganiseerd beroeps- onderwijs) houdt de journalistieke overzichtsdiscussie ons een ten dele bruikbaar spiegelbeeld voor.

Becker concludeert, dat de onderwijshervorming moet doorgaan en dat dit ook inderdaad het geval is („die Bildungsreform geht weiter“). Wel wijst hij op het momenteel vrij algemeen bestaande gevoel van onbehagen; hij noemt een vijftal redenen voor de „crisis der onderwijshervorming“. Met nadruk adstrueert hij (vooral in het slotwoord) de zijns inziens in de Bondsrepubliek bestaande politieke consensus ten aanzien van het onderwijs.

De in dat verband opgesomde reeks

kernpunten — waarover men het in de grote-lijnen-eens-is, vormen zijns inziens een basis voor een algehele conceptie van de onderwijshervorming op lange termijn, die niet door meer actuele en soms ook plaatsgebonden geschilpunten en emoties uit het gezichtsveld dient te verdwijnen.

Becker snijdt voorts onder meer twee thema's aan, die in de discussie een centrale rol spelen: het probleem van de numerus clausus en de relatie tussen onderwijs en arbeidsmarkt. Vrij nadrukkelijk wijst hij op het potentiële politieke gevaar, bij ongewijzigd beleid, van toenemende ongelijkheid van kansen in het onderwijs en/of qua werkgelegenheid tussen verschillende (aankomende) generaties. Hij onderbouwt deze stelling met enig cijfermateriaal. Goede ministers van onderwijs kunnen zijns inziens op dit moment moeilijk populair zijn. Er zijn vrij ingrijpende, toekomstgerichte maatregelen nodig, waarvan enkele bepaalde belangengroepen financieel en rechtspositioneel „raken“. Onderwijshervorming is volgens Becker niet primair een financiële kwestie (weer enig cijfermateriaal). Hij eindigt met het aanduiden van enige onderwijspolitieke strategieën.

Maier stelt in zijn bijdrage „Die wundersame Mär vom grossen Plan“, dat de onderwijshervorming zelfkritiek nodig heeft en niet legende-vorming. Hij verwijst Becker, dat deze de planners te zeer op een voetstuk plaatst en de „Verwal-

tung“ onrecht aandoet. Hij wijst er verder op, dat de afstand tussen het algemeen vormend onderwijs en het beroepsonderwijs de laatste tijd groter is geworden.

Ook Glotz is van mening, dat de beroepsopleiding in de onderwijshervorming sterk is ondergewaardeerd. Zijn oplossing voor deze blinde vlek verschilt echter hemelsbreed van die van Maier. Glotz houdt in zijn bijdrage een pleidooi tegen onderwijsnostalgie. Hij verwijst Becker niet geheel vrij te zijn van een zekere sentimentaliteit. Hij vraagt deze wat hij eigenlijk verwacht had; veranderingen van ingeslepen maatschappelijke verhoudingen gaan immers vervloekt moeilijk. Hij constateert nuchter, dat in de afgelopen jaren wel vorderingen gemaakt zijn en dat het er nu om gaat te verhinderen, dat de overtrokken verwachtingen tot berusting verstarren (waar de conservatieven zijns inziens op spelen). Ook zijn devies is: doorgaan. Vooral niet weglopen voor de gevolgen van de politiek van meer gelijke kansen.

Volgens Dahrendorf „bleibt Bildung Bürgerrecht“. Hij geeft onder meer zijn visie op de studentenrevolte en pleit nogmaals voor de invoering van een algemene sociale dienstplicht voor ten minste één jaar. Hij acht het voorts van groot belang, om het brede midden weer voor een actieve onderwijspolitiek te winnen.

Naast het voordeel der actualiteit kleeft aan deze publikatie af en toe ook het nadeel van veel journalistieke arbeid, nl. dat de inhoud niet altijd even diepzinnig is.

M. Santema

Dr. A. Heertje: Elementaire economie. Stenfert Kroese BV, Leiden, 1977, 8e herziene druk, 278 blz., f. 20,80.

Inleidend economieboek. Vooral bestemd voor HAVO-leerlingen. Aan de orde komen: consumenten, consumptiegedrag en vraagfunctie, ondernemingen, producentengedrag en aanbodfunctie, markten en markt vormen, geld en geldschepping, banken en bankwezen, overheid, buitenland, internationale organisaties, macro-economie, economische politiek. Ieder hoofdstuk is voorzien van vragen en opgaven; antwoorden ontbreken maar t.b.v. de docenten zal er een uitwerkingenboekje worden gemaakt. Deze druk wijkt o.m. op de volgende punten af van de vorige: werkloosheid, macht op de markten, inkomensverdeling, multinationale ondernemingen, democratisering in het bedrijfsleven, de publieke sector en de ontwikkelingslanden.

Strategische ondernemingsplanning in een evoluerende economie. Vereniging voor Economie, Kluwer, Antwerpen, Deventer, 624 blz., f. 57,50.

Bevat de referaten van het 13e Vlaams Wetenschappelijk Economisch Congres dat op 22 en 23 april 1977 te Antwerpen werd gehouden. De referaten zijn gerubriceerd in vijf delen:

1. Inleiding: visies m.b.t. het proces van strategische ondernemingsplanning/ de onderscheiden kracht velden in de omgeving van de onderneming.
2. De wisselwerking tussen onderneming, overheid en pressiegroepen.
3. Economische omgevingsfactoren: grondstoffen/energieschaarste, veranderende consumptiepatronen, het proces van industriële concentratie.
4. Internationalisering van bedrijven/multinationals.
5. De implicatie van technologische vernieuwingen op de omgeving.

Zie voor een verslag van dit congres: *ESB* van 18 mei 1977, blz. 453.

Regional problems and policies in OECD countries. Volume II. OECD, Parijs, 1976, 213 blz., f. 40.

In maart 1975 publiceerde de OECD een rapport, getiteld *Re-appraisal of*

regional policies in OECD countries. Dat rapport gaf een uitgebreid overzicht van de belangrijkste aspecten van de regionale politiek der lidstaten. Het ging in op de aard van de regionale problemen in het algemeen, op de types en methoden der toegepaste politiek en op de problemen die blijkens de ervaring verbonden zijn met de ontwikkeling van de regionale politiek. Het hier aangekondigde rapport — verschenen in twee delen — bestudeert de situatie zoals die zich heeft ontwikkeld en waarschijnlijk zal zich ontwikkelen in een aantal landen. Deel II behandelt: het Verenigd Koninkrijk, België, Nederland, Noorwegen, Finland, Spanje, Oostenrijk, Duitsland, Canada en, in een annex, Zwitserland.

Jac. J. Sijben: Money and economic growth. Tilburg studies in economics, vol. 17, Martinus Nijhoff, Leiden, 1977, 216 blz., f. 62,40.

Dit boek, dat, onder de titel: *Geld en economische groei*, de auteur in november 1974 in Tilburg tot proefschrift heeft gediend, is gerecenseerd door Dr. M. M. G. Fase in *ESB* van 30 april 1975.